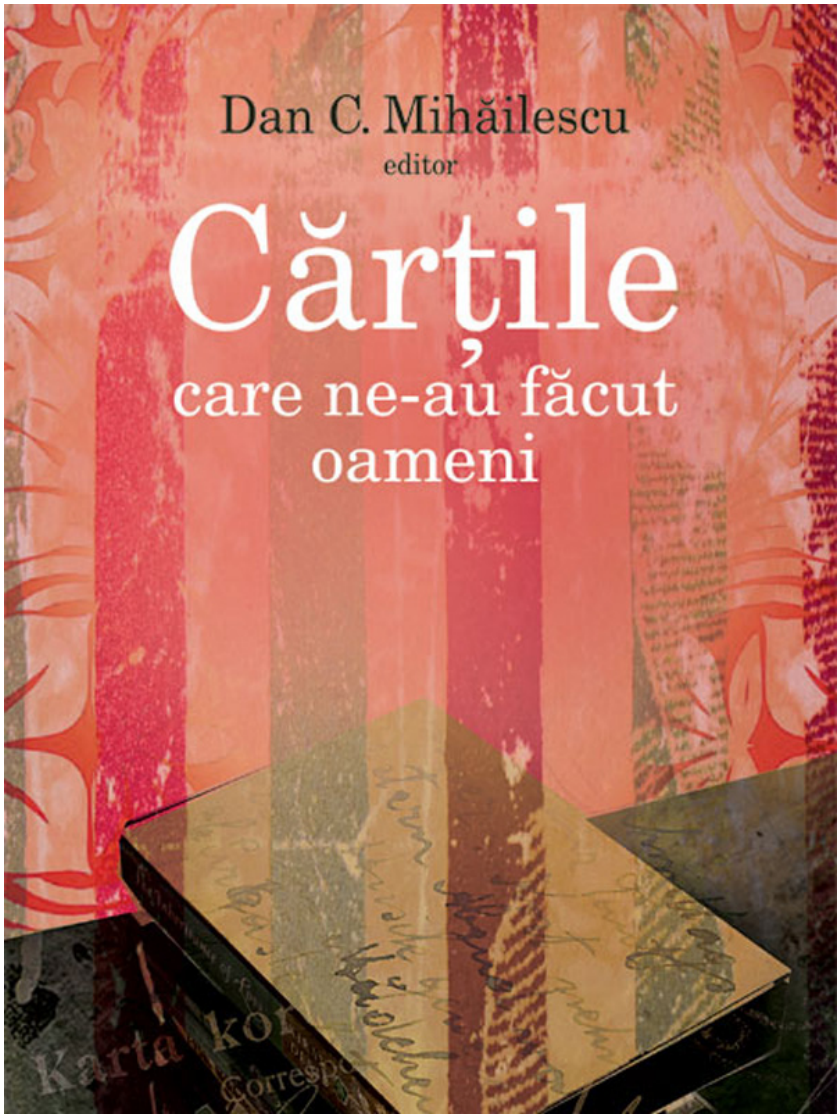
Dan C. Mihăilescu
editor
Cărțile
care ne-au făcut
oameni

Cărțile care ne-au făcut oameni

Un pariu nevinovat pentru adolescenții mai mult sau mai puțin miopi

Frumoasă carte a ieșit, zău așa!
Am recitit-o acum ca să-i scriu prefața și, brusc, m-am simțit ca-n fața sobei din copilărie, căreia îi deschideam cu sfială ușița, lăsându-mă minute în șir pradă dansului halucinant al flăcărilor. Obrajii se înroșeau, buzele se uscau, pleoapele se moleșeau, geamătul lemnelor hipnotiza auzul, scânteile, sărind feeric din jar, fermecau privirea. Ce serafică pădure de minuni se ascunde în sintagma „la gura sobei“!

Cum să nu regăsești cu tainică plăcere confortul copilăriei și seducătoarele reverii petrecute printre basme și povești aventuroase, cu Ispirescu, Andersen, Grimm și Ion Creangă, într-o parte, cu Jules Verne și Dumas, în cealaltă!?

Şi când te gândești că totul a pornit dintr-o toană, o joacă, un capriciu subtil garnisit cu câteva plăcinte savuroase și un pahar de vin roșu, în urmă cu câteva luni, când le-am povestit lui Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu istoria cu pricina. Prea multă lume îmi ceruse, de-a lungul ultimilor ani, liste cu cărți fundamentale, de la părinți și bunici până la tinerii participanți la proiectul „Mind the Book“, cu care m-am întâlnit la Cărturești, ca și cu liceenii din Sibiu, Călărași, Râmnicu Vâlcea, Focșani, Timișoara, Bacău și Cluj, cu care mi-a fost dat să mă întâlnesc în ultimii ani! Ei mi-au topit scepticismul și mizantropia prin efervescența lor culturală, prin foamea de autenticitate și nevoia stringentă de modele, de energii formative.

O dorință anume revenea de peste tot (doar trăim într-o lume a topurilor): dați-ne o listă de titluri fundamentale! Cărțile care v-au format pe dvs., sau pe care le considerați exemplare, vitale în coacerea unei adolescențe care-și construiește inteligența, demnitatea, statura morală!

Când am auzit că și Liiceanu, și Pleșu trecuseră prin atari încercări de tandră presiune interogativă, am pariat numaidecât ca, din octombrie până la Crăciun, să adunăm o sumă de personalități împrejurul acestei idei.

Am înșirat la iuțeală vreo douăzeci și ceva de nume (nu au răspuns toți, din varii motive), fiecare reprezentând o categorie, un

tip, un eșantion de segment profesional și impact public, după care le-am expediat următoarea scrisoare:

Doamnelor și domnilor,
Dragi prieteni,

Vă scriu, cu sinceră plăcere – și cu îngăduința conducerii Editurii Humanitas –, pentru a vă invita să colaborați la alcătuirea unei cărți frumoase, nobile și folositoare.

De peste zece ani, de când sunt „Omul care aduce cartea" la ProTv, am fost întrebat, în repetate rânduri și în cele mai variate contexte, „care sunt cărțile de căpătâi ale unui om adevărat", ba chiar somat să dau zece, douăzeci de titluri de lecturi formatoare.

Mai ales părinții și bunicii trepidau la posibilitatea de a consulta un astfel de top sui generis. *Dacă ar fi să extrag numitorul comun al atâtor rugăminți pe cât de înduioșătoare, pe atât de onorant-angajante, acesta ar fi mesajul unei doamne din Alexandria: „Fiul meu are 14 ani, e un băiat bun, dar cam zburdalnic. Îl bat la cap să citească și-mi zice că n-are chef. De hatârul meu, ar accepta să citească la vară șase, șapte cărți, așa că vă rog să mi le recomandați dvs. Cărți fundamentale. Ce autori, ce titluri v-au făcut pe dvs., la vârsta lui, să alegeți calea lecturii?"*

Bine, am răspuns, dar eu nu pot să-i livrez pur și simplu unui adolescent autorii și titlurile care mi-au amprentat mie definitiv firea și destinul. Dacă însă îmi veți spune ce temperament, ce înclinații, ce opțiuni îl definesc pe fiul dvs. (e sportiv, superficial, ludic, histrionic, sau melancolic, introvertit, disforic? ce colecționează, ce fel de prieteni are, ce muzică ascultă, ce complexe are? etc.), atunci, desigur, o să pot plia pe natura acestora o sumă de recomandări bibliografice cât mai atractive și mai eficiente ca energie sufletește plăsmuitoare.

Am dat, astfel, câteva liste cu titluri dintre cele mai variate, de la clasica inseriere de Jules Verne–Karl May–R.L. Stevenson–Jack London, până la Dostoievski–Thomas Mann–Hesse–Jünger–Yourcenar, trecând prin sufism–budism–isichasm, dar și prin Baudelaire–Lautréamont–Nerval–Rimbaud–Dylan Thomas, prin marile nume de manual de la Shakespeare, Dante și Cervantes la Balzac, Dickens, Flaubert și Tolstoi, ori trimițând direct la Salinger, Kerouac și Ian McEwan, totul, repet, în funcție de presupusele așteptări ale tânărului în cauză.

Nu demult, povestind întâmplător istoriile de mai sus – apropo de calofobia, misofilia și calibanismul jemanfișist ce caracterizează mare

parte din publicul teenager *de azi –, împreună cu Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu, am avut plăcuta surpriză să văd că amândoi au avut parte de experiențe identice, chestionați fiind și ei, cu diverse ocazii, despre „marile lecturi ale adolescenței“.*

Ei bine, cu această ocazie s-a copt ideea acestui volum.

Ce-ar fi, ne-am zis, să adunăm zece, douăzeci de personalități culturale din România de azi – fiecare fiind, în domeniul său, o energie benefic-iradiantă, de mult recunoscută public – care să-și mărturisească revelațiile citirii fermecător-terapeutice?

Fie propunând zece autori, sau zece titluri beton *ale topului personal, fie alegând o tematică, o epocă, un stil, un cumul de referințe livrești cu secvențe picturale și muzicale, într-o libertate deplină, așadar.*

În fond, poți descoperi cu frenezie Cugetările *lui Pascal paralel cu* Frații Karamazov *și simultan cu șocul Bach–Grünewald, să zicem. Ori să-ți fi descoperit substanța morală la școala romantismului timpuriu. Sau să te fi înrobit problematica barocului în multiplele înțelesuri acordate termenului de istoricii și filozofii culturii.*

Mă rog, țin să subliniez libertatea totală de care domniile voastre se pot bucura neîngrădit în ceea ce privește colaborarea la cartea de față. Puteți scrie zece rânduri, cu zece titluri, după cum puteți scrie zece pagini confesive despre anii adolescenței, dar din care să rezulte, oricum, o suită de recomandări precise. Puteți alege și comenta opera unui singur autor, după cum puteți înșira cincizeci de cărți. Ş.a.m.d.

Esențial este ca făptura fiecăruia să-și transpună sincer (și… pedagogic) în pagini rostul *închegat la căldura lecturii, a artei, a spiritului.*

Volumul se va intitula Cărțile care ne-au făcut oameni.

Visul nostru ar fi să facem acest dar tinerilor în preajma Crăciunului 2010, ceea ce presupune predarea intervențiilor până cel târziu la 08 noiembrie.

Şi, cum este vorba de un dar… neprecupețit, colaborarea se va face pro bono*, ceea ce, nădăjduim, nu va constitui un impediment serios.*

Am fi onorați și bucuroși să faceți parte din sumar.

Dorindu-vă tot binele,
Editura Humanitas,
Pt. conf. Dan C. Mihăilescu

Vezi bine că 8 noiembrie s-a făcut 8 decembrie, dar asta n-are-a face. Destul că volumașul s-a copt bine și că poate isca un noian de

comentarii, benigne și maligne deopotrivă.

Dintru început, selecția autorilor îmi va naște cel puțin două mii de dușmani în breasla literară (Uniunea Scriitorilor cred că are aproape trei mii de membri: cum să nu se considere aproape fiecare demn să figureze într-un astfel de sumar?!). Presimt ca pe o tradițională fatalitate întrebările de genul : „de ce nu și Eugen Simion, Alexandru George, Eugen Negrici sau Mircea Martin lângă Nicolae Manolescu?“ „De ce nu și Breban, Ileana Mălăncioiu, Buzura, Adamesteanu sau Agopian lângă Ana Blandiana?“

Tot așa, alții se vor întreba – tot pe bună dreptate – de ce nu și Valeria Seciu, Radu Beligan ori Marcel Iureș alături de Victor Rebengiuc și Irina Petrescu? De ce nu Sorin Ilfoveanu lângă Ştefan Câlția? De ce nu Lucian Pintilie, Silviu Purcărete, Alexandru Dabija, David Esrig sau Tompa Gabor împreună cu Mihai Măniuțiu? De ce nu și Mugur Isărescu alături de Valeriu Stoica, Radu Cosașu împreună cu Ion Vianu? Ş.a.m.d.

Adevărat, unii dintre aceștia au fost contactați inițial, însă și-au declinat participarea, ori au acceptat, dar au amânat indefinit predarea răspunsului.

Oricum ar fi, nimic nu cred că ne împiedică să reeditãm peste un an cartea, dar cu, să zicem, cincizeci de semnatari. Tot ce am vrut deocamdată a fost o simplă și sinceră *deschidere*. O minimă depliere de personalități dintre cele mai diferite ca temperament, specializare și forme de manifestare publică.

Altcineva ar putea, la fel de legitim, să se întrebe de ce lipsesc atâția alți formatori de opinie, de la C.T. Popescu și Mihaela Rădulescu la Cristian Tabără și Eugenia Vodă, de la Cristian Țopescu, Cătălin Tolontan sau Ion Cristoiu la Alina Mungiu, Florin Iaru, Mircea Mihăieș…

Bun.

Acuma, citiți domniile voastre cartea și întoarceți pe toate fețele răspunsurile.

Nu se oferă ele ca o pradă minunată celor mai diverse așteptări?

Cine se aștepta să vadă 8 nume din 19 (Andrei Pleșu, Nicolae Manolescu, Lucian Boia, Livius Ciocârlie, H.-R. Patapievici, Andrei Cornea, Valeriu Stoica și Dan C. Mihăilescu) citind și citând cu voluptate *Insula misterioasă?* Maaaare mister, de (psih)analizat intens pe viitor.

Ca și revenirea *Muschetarilor* la Neagu Djuvara, Ioana Pârvulescu și Lucian Boia.

Dacă la Mircea Cărtărescu hipnoza alegoriei este ceva cum nu se poate mai firesc, ponderea lui I.L. Caragiale la Irina Petrescu și Andrei Pleșu, ca și prezența prozei argheziene la Mihai Măniuțiu (*Cimitirul Buna-Vestire*), sau portanța lui Melville cu *Moby Dick* la Ion Vianu, ca să nu mai zic de atașanta (pentru mine) citare a *Legendelor Olimpului* (Alexandru Mitru) la Andrei Cornea – sunt tot atâtea provocări pitorești, prilejuri incitante de reflecție.

Hai să lăsăm ranchiuna la o parte și să uităm, pentru câteva clipe de sărbătoare, sumarul pe care l-ați fi întocmit fiecare dintre dvs.

Îmi îngădui să cred că, în funcție de simpatia pentru unul sau altul dintre autorii cuprinși în sfera nostalgică a evocărilor de față, cititorii-părinți (și mai ales bunici) își vor îndemna fiii și nepoții cu mai multă hotărâre și seninătate către un titlu sau altul, odată ce ele, titlurile, i-au *făcut oameni* pe… și pe… sau pe…

În dezumanizarea generală, în decerebrarea și decreștinarea care ne desfigurează, credeți-mă că așa ceva înseamnă foarte mult.

3 decembrie 2010
Dan C. Mihăilescu

Fratele mai mic al lecturii
(fragmente despre scris și citit)

Ana Blandiana

Ana Blandiana este una dintre cele mai importante figuri ale liricii românești contemporane. A publicat volume de poezie, proză și eseuri (printre care *Persoana întâi plural*, *Călcâiul vulnerabil*, *Întâmplări din grădina mea*, *Orașe de silabe*, *Cele patru anotimpuri*, *Arhitectura valurilor*, *Sertarul cu aplauze*, *Refluxul sensurilor*, *Orașul topit și alte povestiri fantastice*, *Patria mea A4*). Opera sa a fost răsplătită cu importante premii literare încă din primii ani și a apărut în traducere în numeroase limbi, la edituri de prestigiu. Atitudinea ostilă regimului comunist i-a fost sancționată cu interdicții de publicare; după 1989 a devenit una dintre vocile cele mai limpezi ale societății civile românești.

Fratele mai mic al lecturii

Când mă gândesc la papirusurile distruse ale templului din Memphis și la cele două sute de mii de volume nimicite ale bibliotecii din Pergam; când mă gândesc la acea jumătate de milion de manuscrise ale bibliotecii din Cartagina, dispărute atunci când orașul lui Hannibal a fost șters de pe fața pământului; când mă gândesc la arderea marii biblioteci din Alexandria; când mă gândesc la acel an 213 î.e.n., când suveranul din Qin a ars toate cărțile, pentru că din cărți își scoteau argumentele cei ce i se împotriveau,

încât înălțătoarele învățături ale lui Lao Tzi și echilibratele învățături ale lui Confucius, și toată incredibila știință a mileniilor anterioare abia dacă au mai putut fi adunate din legendă și din amintirile bătrânilor; când mă gândesc la cele trei sute de mii de volume arse de Leo Isaurianul în Constantinopolul secolului al optulea; când mă gândesc la pergamentele rase de călugării care aveau nevoie de spații de scris pentru multiplicarea dogmelor ce fuseseră suferințe și iubiri; când mă gândesc la gândurile așternute și neașternute spulberate de autodafeuri și la rugurile, mai tinere încă, trimițându-și fumul și spaima până la noi, încăpățânarea mea de a scrie și perseverența mea în fața paginii albe, stăruința de a-mi transforma clipele în litere și zilele în fraze și îndărătnicia de a pune în locul anilor scurși și-al vârstelor consumate mormane de hârtie atât de greu înnegrită, dar atât de ușor inflamabilă mi se par înduioșătoare și mai absurde încă decât încercarea de a opri anotimpurile să se urmeze sau râurile să curgă. Şi totuși – acel totuși răsărit mereu în pofida celei mai formale logici și continuând să existe împotriva tuturor argumentelor în stare să demonstreze strălucitor că existența sa nu are nici un rost –, și totuși scriu, cu toate că hârtia se aprinde și cerneala se șterge, așa cum femeile nasc, cu toate că știu că fiii lor vor muri cândva. Sau poate tocmai de aceea? Căci dincolo de distrugerea bibliotecilor din Memphis și din Pergam, din Cartagina și din Alexandria, din Qin și din Constantinopol a mai rămas totuși ceva de pe urma atâtor și atâtor împărății, mai știm totuși ceva despre ele, pentru că printre incendii și războaie, printre măceluri și cutremure, cei ce scriau au continuat totuși, fără încetare – și împotriva tuturor argumentelor – să scrie…

…Şi cei ce citeau au continuat, totuși, – fără încetare și împotriva tuturor argumentelor – să citească. Iar faptul că numărul cititorilor a crescut exponențial de-a lungul ultimelor cinci secole este cel mai important dintre mecanismele care au făcut posibilă nu numai evoluția culturii și civilizației, ci și a democrației. De altfel, numai ce poate fi citit există cu adevărat. Țin minte că am avut această revelație acută între ruinele cruciate ale cetății Mistra din Peloponez, ciudat de străine. În timp ce mileniile homerice ne sunt familiare și le știm pe de rost intrigile și legendele, în timp ce știm perfect cu cine l-a înșelat Elena pe Menelaos și Clitemnestra pe Agamemnon, bănuim abia, întrevedem abia, într-un joc tainic și greu descifrabil de umbre umede topindu-se una într-alta, ciudata lume a cruciaților, mai apropiați cu milenii, strălucitoarea lume

bizantină, pe care o moștenim totuși în atât de mare măsură, o umanitate căreia nu i-au lipsit decât scriitorii pentru a exista cu adevărat. Palatele de la Mistra dovedesc zguduitor că piatra nu egalează cuvântul în perenitate, că – ciudat! – pergamentul este mai rezistent decât mortarul și stânca. În orice caz, la Mistra, moartea a profitat ingenioasă de absența lui Homer.

Fixarea în cuvinte este singura formă de perpetuare a frumuseților contemplate, singura formă de conservare a emoției trăite. Pentru că, m-am întrebat de atâtea ori, „unde se duce, unde dispare ceea ce am văzut când nu însemn ceea ce am văzut?“ A răspunde: „– În uitare“ este prea eliptic și prea complicat pentru mine. Dar ce e uitarea, ce e această substanță sau această lipsă de substanță care înghite tot ce nu e adăpostit în cuvinte, ce este această plantă sau acest animal de teama căruia timpul unei călătorii se smulge privirii și se lasă zdrențuit de scris? Ce este această prăpastie deasupra căreia verbul *a trăi* se lasă suspendat de verbul *a scrie*?

Unde se duce ce nu e scris, trăit fiind? Dar ceea ce nu e nici trăit?

Am început să scriu de foarte devreme, practic de când am început să citesc, și toți cei din jurul meu au privit faptul ca pe ceva îmbucurător, dar firesc, ca și cum ar fi fost fericiți că și-au luat o grijă, că s-a lămurit mai din timp ceva ce oricum trebuia să se stabilească în cele din urmă. Tot ce-a urmat a părut că vine de la sine, pe un drum în care surprizele nu puteau ține decât de viteza înaintării. Din când în când, părinții intrau în alertă din cauza timpului exagerat petrecut printre cărți și se simțeau obligați să intervină temperându-mi pasiunea de care erau de fapt mândri: îmi amintesc cum, îmbolnăvindu-mă de scarlatină, doctorul a fost rugat să-mi spună că boala este o urmare a excesului de lectură, încât ani de zile cititul și scrisul au rămas pentru mine înconjurate de o anume vinovăție (care le făcea și mai plăcute) și de amenințarea de a mă îmbolnăvi din nou. În general însă, eram lăsată absolut liberă să citesc cât vreau și ce vreau, și copilăria mea s-a desfășurat în cadrul paradisiac al unui lung șir de încăperi uriașe în care erau depozitate dealuri de cărți aparținând bibliotecilor dezafectate ale episcopiilor din Oradea.

Locuiam în Oradea într-o casă cu parter înalt, în care din cele nouă-zece camere, înșirate de-a lungul unei curți cu tei bătrâni, noi ocupam trei la un capăt al clădirii. Celelalte erau închise și părăsite

într-un fel misterios, care nu putea să nu mă atragă. Cred că aveam vreo 13-14 ani când am aflat că încăperile ferecate conțineau cărți interzise din biblioteca fostei episcopii greco-catolice. Am reușit să clintesc o balama înfiptă în lemnul vechi al ușii și am intrat cu sentimentul, împărțit între mândrie și spaimă, al aventurii. Ceea ce am descoperit atunci – ca și urmările descoperirii – avea să-mi marcheze devenirea. N-o să uit niciodată uluirea primului moment, când, reușind să întredeschid ușa, m-am trezit nu într-o încăpere, ci în fața unui munte. Un munte de cărți care se înălța până aproape de tavan, vărsate unele peste altele, neașezate măcar în stive. Am devenit intelectual încercând să epuizez acel munte. Îmi amintesc că prima carte pe care am ridicat-o de jos a fost volumul despre domniile fanariote, cred că al șaptelea, din *Istoria românilor* de A.D. Xenopol. Am început s-o citesc chiar acolo, stând în picioare, ca pe un roman captivant, și mi-am petrecut anii următori căutând în fascinantul haos al încăperilor secrete celelalte unsprezece volume pe care le-am citit în ordinea întâmplătoare a găsirii. Așa am descoperit și am învățat istoria românilor, într-un încântător suspans, ca pe o mare aventură, ca pe un noroc în stare să mă apere de istoria lui Roller, care mi se preda la școală.

Şcoala, cu șirurile ei derizorii de note bune, nu a fost decât o anexă a interminabilelor delicii ale lecturii, înspăimântată numai că ar putea să-și epuizeze vreodată obiectul pasiunii.

Vorbesc mereu despre citit pentru că scrisul s-a legat întotdeauna de el, pentru că nu a fost – atunci, la începuturile lui, mai ales – decât un frate mai mic al lecturii. Şi, chiar dacă a depășit-o în importanță cu timpul, cititul nu a încetat până azi să fie pentru mine cel mai important concurent al scrisului: un concurent care are, în plus, imensa calitate de a fi fericit.

Căci, dacă în fața cărților mele sufletul mi se strânge de cele mai multe ori de presimțiri și sentimente prea complicate pentru a semăna bucuriei, celelalte cărți, milioanele, miliardele de celelalte cărți ale lumii, mă umplu la simpla lor atingere de cea mai neumbrită fericire. Înainte de a le citi, înainte de a le bănui măcar înțelesul, îmi vine să le mângâi și să le miros, îmi vine să le vorbesc și nu mă pot împiedica să mă gândesc la ele ca la niște persoane a căror cunoștință poate fi un noroc sau o calamitate, dar nu poate fi niciodată indiferentă. Există cărți care mă intimidează și cărți pe care le disprețuiesc, cărți pe care din prima clipă mi le simt apropiate și cărți pe care simt nevoia să le țin la distanță, cărți

blânde și cărți violente, cărți pe care aș vrea să le protejez și cărți lângă care mă simt protejată și în siguranță. Mai mult, pentru că nu sunt în stare să nu le consider ființe, le judec așa cum judec ființele. Nu-mi plac cărțile prea elegante, nu mă farmecă simandicoasele ediții de lux, nu-mi plac volumele care țin la înfățișare mai mult decât la sufletul lor. Ba trebuie să mărturisesc că, printr-o ciudățenie, cărțile foarte frumoase îmi trezesc o inexplicabilă și, știu, nedreaptă suspiciune, în timp ce cărțile urâțele mă înduioșează și mă determină să le acord atuuri, uneori fără acoperire.

Tot acest animism poate să pară absurd, toată această subiectivitate poate să pară exagerată, dar cum aș putea să încetez a mă gândi la cărți ca la niște ființe vii când eu însămi nu-mi doresc altceva, în timp, decât să devin nimic mai mult, dar nimic mai puțin decât o carte?

Cum aș putea să-mi imaginez că această fericire ar putea să înceteze să existe vreodată, că generațiilor viitoare de adolescenți ar putea să le fie interzisă? Cum aș putea să cred că de acum înainte tinerii vor refuza să mai urce în cel mai rapid dintre vehiculele care l-au îndepărtat pe om de animalitate? Suportul material al textului poate să se schimbe, dar ce legătură poate să aibă asta cu dorința de a citi? Așa cum au trecut de la tăblițele de lut la papirus, și de la papirus la tăblițele de ceară, și de la tăblițele de ceară la pergament și de la pergament la hârtie, cititorii vor trece, nu mă îndoiesc, de la hârtie la e-book, fără să piardă bucuria lecturii. În ceea ce mă privește, nu mi-am dorit niciodată – ca scriitor – decât să reprezint pentru cititorii mei ceea ce au reprezentat scriitorii pe care i-am citit eu însămi pentru mine.

Am crescut, m-am format și trăiesc într-un univers în care cărțile au fost întotdeauna mult mai importante decât fenomenele naturii. Este destul să mă gândesc cât din ceea ce știu se datorează cărților și cât experienței mele nemijlocite; câte dintre bucuriile mele vin dintre cărți și câte dintre frunze; câte dintre nenorocirile mele se datoresc fantasmelor și câte gesturilor, faptelor; câți dintre prietenii mei sunt personaje și câți sunt oameni în carne și oase, ca să înțeleg că în viața mea verbul *a citi* a fost mult mai important decât verbul *a trăi*, atât de important, încât – folosind un foarte mic artificiu poetic – mărturisesc că n-aș putea să mă imaginez trăind fără a citi, dar nu mi-ar fi deloc greu să mă închipui citind și după moarte. Înaintez printr-o lume încropită de cărți, prin orașe pavate cu

volume și odăi tencuite cu tomuri; sunt închisă între ziduri construite din incunabule, mă închin în catedrale înălțate din palimpseste și în temple sprijinite pe papirusuri; rătăcesc prin păduri cu frunze de file, pe mări cu valuri de hârtie; lupt în arene rotunjite din opuri, sub un cer cusut din pergamente, pe un nisip măcinat din cuvinte; iubesc în infolii și sufăr în manuscrise; un univers de biblioteci fără sfârșit m-a născut și mă cuprinde în sine, și mie îmi rămâne doar dreptul de a citi încă un cuvânt, încă un rând, încă o pagină, încă o operă, încă un raft, încă un perete…

Ce poate fi norocul în această lume nu născută, ci scrisă, ce poate fi fericirea decât tot o carte, o carte altfel decât celelalte, o capodoperă?

Am ales greu, șovăitor și într-o ordine aleatorie zece cărți fără nici o legătură între ele, dar care, la o vârstă sau alta, m-au determinat și mi-au modelat definiția.

Platon, *Dialogurile*
Sfântul Pavel, *Epistolele*
Eminescu, *Poezii*
Rilke, *Poeme*
Dostoievski, *Idiotul*
Blaga, *Poezii*
Emily Dickinson, *Poezii*
Camil Petrescu, *Teatru*
Daniel Defoe, *Robinson Crusoe*
Michel de Ghelderode, *Povestiri crepusculare*

De la muschetari la Maiorescu și Hasdeu

Lucian Boia

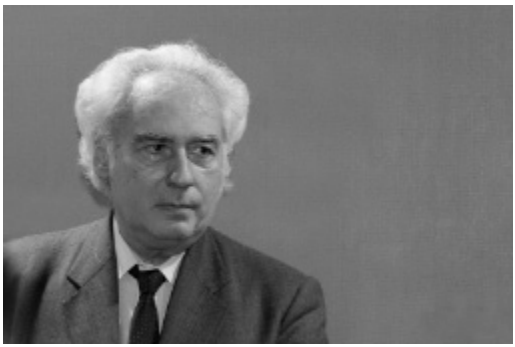

Lucian Boia este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, *Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). Lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

De la muschetari la Maiorescu și Hasdeu

O înșiruire a cărților mele favorite din anii copilăriei și adolescenței se cade să înceapă, cronologic, cu *Cei trei muschetari*, marele roman al prieteniei (după cum *Contele de Monte-Cristo*, care de asemenea m-a pasionat, este marele roman al răzbunării).

Cam în aceeași vreme, citeam și reciteam *Insula misterioasă* a lui Jules Verne, povestea unui mic grup de naufragiați care reușesc să recreeze pe o insulă pustie întreaga civilizație modernă. Alt roman preferat dintre scrierile aceluiași autor au fost *Copiii căpitanului*

Grant. Datoria față de Jules Verne mi-am plătit-o câteva decenii mai târziu când, cu prilejul comemorării unui secol de la moartea sa (în 2005), i-am consacrat o monografie.

Pe când aveam 15-16 ani, locul întâi l-au ocupat *Mizerabilii* lui Victor Hugo, care m-au pasionat atât prin povestirea propriu-zisă, cât și, mai cu seamă, prin fascinantele digresiuni (bătălia de la Waterloo, canalele subterane ale Parisului…).

Să nu-i uit pe *Tom Sawyer* și pe *Huckleberry Finn*. M-a atras grozav umorul lui Mark Twain și, pornind de aici, am rămas cu plăcerea de a citi nu neapărat literatură umoristică (un gen adesea facil), ci mai curând literatură, să-i spunem, serioasă, dar înviorată de o tentă de umor (cum sunt, mai recent, romanele lui David Lodge).

Pe la 17-18 ani m-am îndrăgostit de *Poeziile* lui Eminescu (poate chiar mai mult de muzica decât de fondul lor). De atâtea ori le-am citit și le-am recitat, încât le știu și acum, în bună măsură, pe dinafară (și mi le mai spun câteodată).

Şi tot cam atunci am descoperit personalitățile antitetice ale lui Maiorescu și Hasdeu. *Criticele* celui dintâi, îmbinare de logică limpede și ironie rece, le-am citit de nenumărate ori. La Hasdeu m-a captivat inepuizabila fantezie, cu deosebire în eseul despre *Basarabi* (ficțiune pură sub aparențele unei istorii autentice) și în *Istoria critică a românilor*. M-au marcat laolaltă rigoarea unuia și libertatea fără frâu a celuilalt.

Edificiul lecturii

Mircea Cărtărescu

[image]

Mircea Cărtărescu este conferențiar universitar la Facultatea de Litere din București, poet, prozator, critic literar și publicist. A debutat cu volume de versuri care îl așază în primele rânduri ale generației optzeciste. După *Levantul*, o epopee în care personajul principal este poezia română de la începuturi până în zilele noastre, s-a dedicat aproape exclusiv prozei. Povestirilor din *Nostalgia* le-au urmat un prim roman (*Travesti*) și apoi trilogia *Orbitor*, privită de critică drept un reper al prozei românești contemporane. Trei volume de publicistică întregesc chipul scriitorului cu cel al unui observator lucid al cotidianului românesc. Prin numeroasele traduceri din opera sa, a devenit unul dintre cei mai cunoscuți și premiați scriitori români peste hotare.

Edificiul lecturii

De fapt, pe mine nu m-au format cărțile, ci lectura. Există o lume a lecturii, în absența căreia cărțile nu înseamnă nimic. Mai întâi a fost, pentru mine, plăcerea cititului, apoi obiceiul cititului, în fine, monomania cititului. Dar toate acestea sunt trepte inferioare ale actului de a citi. Abia când cititul a devenit pentru mine adicție am început să pătrund filozofia sa, care este lectura. În lumea lecturii nu mai citești cărți, ci trăiești sub enorma lor boltă, construită din cărți, dar depășindu-le, așa cum o catedrală e mai mult decât pietrele din care e făcută. Depășind cititul către lectură, se poate spune că faci pasul de la zidar la arhitect.

Citind genuin, cum o fac copiii, adolescenții și majoritatea adulților, ești asemenea unui turist care, fără nici un ghid, intră într-o biserică barocă. Admiră – sau i se pare că admiră – ici un detaliu de sculptură în porfir, colo o broderie în lemn aurit. Un sfânt militar în armură sclipitoare și cu un steag atârnat de lance. O Madonă înlăcrimată. Niște *entrelacs* dăltuite în lemn de nuc pe

lambriurile din naos. O boltă uriașă, pictată cu o alegorie obscură. Dar în absența unei vieți deja în cultură, în lipsa unei simbolistici primare legate de creștinism, a unor cunoștințe de istorie, arhitectură, inginerie chiar, nu vei putea avea niciodată apercepția ansamblului religios și artistic al acelei biserici, care e o monadă, și nu o aglomerare de obiecte. Paradoxul este că, pentru a ajunge în cultură, pentru a o vedea din interior, trebuie deja să fi fost acolo.

Acest lucru nu trebuie să descurajeze. Pasul de la citit la lectură nu este greu, deși e saltul peste o imensă prăpastie. Dar într-o zi îl faci, sau mai degrabă îți dai seama că l-ai făcut deja, fără să știi nici când, nici cum, așa cum o femeie însărcinată nu participă, conștient, la formarea fătului în pântec.

Mai întâi e cititul. Copiii se nasc cu nenumărate obiecte în casă. Unele cântă, pe ecranul altora se văd imagini, pe altele le folosesc la masă, altele seamănă cu niște copii, doar că sunt încremenite. Între sutele de astfel de obiecte sunt și unele, rânduite în rafturi, care nu par să folosească la nimic. Se desfoliază la nesfârșit, iar pe filele lor sunt desene și semne mărunte. Părinții privesc șirurile de semne și îți spun o poveste. Când crești, înveți cu oarecare greutate să descifrezi semnele. E greu până înțelegi că scrisul e umbra sunetelor vorbirii pe pagină. Când citim, ne aflăm într-o lume de umbre: părăsim realitatea și intrăm în lumea din interiorul craniului nostru. Copilul citește ca să-și modeleze narațiunile proprii, ca niște statui viu colorate sub osul boltit al țestei.

Mai târziu citim ca să ne-mbogățim cunoștințele despre lume, ca să ne odihnim după lungile ore de serviciu, ca să ne satisfacem viciul aventurii, voyeurismul social sau erotic, ca să nu ne plictisim în metrou. Fiecare dintre noi, chiar dacă a depășit falia dintre citit și lectură, continuă să citească și la acest mod genuin.

Dar vine clipa când, după tone de cărți înfulecate cu o poftă pantagruelică, ai revelația că nu mai citești la-ntâmplare. E clipa când cititul ți se interiorizează, devine una cu mintea și cu trupul tău și când, treptat, cărțile se reînalță, se reașază și capătă-ntre ele vaste goluri, până ce grămada devine edificiu. Căci, dacă cititul e arta plinului, a materialelor brute de construcție, lectura trăiește din goluri: volume, bolți, spații vide arcuite deasupra podelei, între pereții susținuți de contraforți uriași. O vioară plină nu poate scoate sunete și într-o catedrală plină n-ai putea pătrunde. La fel, toate cărțile lumii, reordonate și ierarhizate de sistemul lecturii, formează-ntre ele o uriașă cutie de rezonanță. Trebuie să te situezi

în interiorul ei ca să auzi muzica fantastică a lumii cărții.

Treptat, începi să-ți dai seama că nu mai citești la întâmplare. Deodată, ceva în carnea delicată a unei cărți te-a frapat. Ce-ai găsit acolo începe să te urmărească, asemeni amintirii unei foste iubite sau umbrei unui vis de peste noapte. Prima dată înțelegi că nu în carte, ci în tine s-a întâmplat ceva straniu. Ca să retrăiești ce-ai trăit atunci, acel *déja-vu* care este semnul adevăratei înțelegeri, recitești cartea, apoi citești tot ce găsești de autorul ei. Treptat, ajungi la scriitori înrudiți spiritual cu primul. Nu mai citești cărți, ci grupuri de cărți, apoi grupuri de grupuri de cărți, ca și când, citind, ai ridica în interiorul minții tale edificiul lecturii înseși. Între cărți diferite înveți să arunci punți și arcuri și, când construcția e gata, deja ea este chiar craniul tău, pe fața interioară a căruia, cu litere minuscule ca ale celor ce scriu Biblia pe un timbru, este transcrisă toată literatura. Abia când nu mai citești cărți, ci citești însăși lectura, îți dai seama că lectura ești tu însuți și că n-ai aflat nimic dintr-o carte care să nu fi fost în tine de la bun început.

Prin urmare, pentru mine Dostoievski, Góngora, Rabelais, Swift, Joyce, Kafka și toți ceilalți scriitori care-au fost și vor mai fi sunt nenumăratele personaje ale frescei alegorice întinse pe toți pereții interiori ai edificiului lecturii, și pe care n-o poți contempla decât fiind înăuntru, în centrul ei, și citind așa cum trăiești.

Scrisul ca o cale

Ştefan Câlția

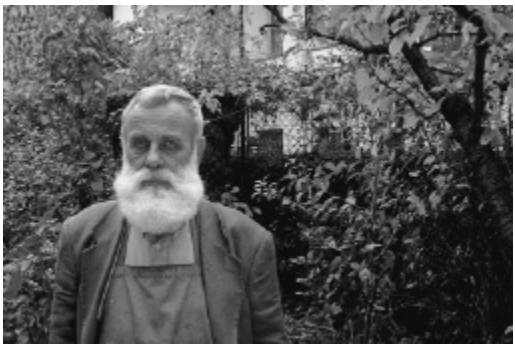

Ştefan Câlția este unul dintre cei mai cunoscuți pictori români contemporani. A absolvit Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu“ din București, ca șef de promoție, la clasa maestrului Corneliu Baba. De aproape două decenii este profesor la Universitatea de Artă din București, secția Pictură. A fost prezent în numeroase expoziții din Europa și Statele Unite, iar lucrările sale figurează în colecții publice sau private, atât în România, cât și în străinătate. În opera lui, misterul suprarealist se îmbină cu hieratismul iconografiei bizantine și imageria fantastică, grotescă, în descendența lui Hieronymus Bosch.

Scrisul ca o cale

Grădinile caselor de pe strada mea dădeau în lunca Oltului. După colț, cam la nouă case, erau abatorul orașului și COMCAR-ul, în poarta căruia, ani de-a rândul, când mergeam spre școală, mă amestecam printre bivolii, vacile și porcii aduși „cotă“ de țăranii îngrămădiți în marginea drumului, pe care, înșirate, cu boturile pătrățoase, zeci de camioane Molotov, cu cutiile mari de lemn căptușite cu tablă, așteptau la rând să încarce carne pentru armata de la poligonul Cincu. Un șofer rus cu ochii de tătar mi-a dat o revistă *Ogoniok*, pe copertă cu trei ursuleți.

Lumina s-a tras repede peste deal și seara unei zile de la sfârșitul lui noiembrie cădea udă și rece.

— Mamă, lângă teiul din fața porții stă o bătrână cu o bivoliță!

Când a intrat în casă, din broboada bătrânei s-au răspândit boabe mărunte de zăpadă.

— Păi bine, mătușă, voiai să stai toată noaptea afară?

— Ce era să fac? Am ajuns târziu și era închis la cote, e carnea pe care trebuie să o dăm două familii, am cumpărat-o și până acasă e aproape o zi de mers, iar bivolița e bătrână și obosită.

Lângă soba de teracotă, în mirosul de ceai de tei, bătrâna citea *Istoria Bisericii Ortodoxe* a lui Andrei baron de Şaguna, dreptcredinciosul episcop al Bisericii Ortodoxe Răsăritene din Ardeal, tipărită la Sibiu în 1860, în litere chirilice.

— Frumoasă carte, doamnă! Nu am mai citit pe litere vechi de mult, spuse bătrâna.

De jos, de pe străjacul pe care am dormit, am văzut-o pe bătrână cum a coborât din patul nostru și cu grijă a așezat cartea la locul ei în raft. În iarna acelui an am încropit un alfabetar chirilic-latin și așa am aflat că în acea istorie a Ardealului era și satul părinților mei; făceam parte dintr-o familie și un sat așezate într-o carte!

De la poartă până în casă era de mers; îl văd pe tata, în lodenul decolorat la umeri, cu mâna îndoită tandru la piept, cu o carte din colecția „Biblioteca pentru toți“. Esenin. *Poezii*. Mama îl dojenea:

— Măi Aurele, iar ai dat banii pe cărți!

Dar ea era prima care le citea și când primii fulgi au umblat pe la fereastră în anul acela am auzit-o rostind „Ei, voi, sănii, sănii“.

Tata ne tot povestea că, dacă am putea pune ceva bani deoparte ca să cumpărăm un măgar și dintr-o bicicletă veche să facem un cărucior în care să ne punem bagajele, am putea umbla să ne vedem bună parte din țară; măgarul ar mânca de pe marginea drumului, iar noi am dormi în fân. L-am crezut bogat pe Calistrat Hogaș, a avut bani să-și cumpere o iapă. Pe mine m-a învățat să hoinăresc. Vorba mamei: „Toată ziua bați coclaurile, mai stai și tu locului și mai pune mâna pe o carte!“ Dealuri, sate, păduri au fost răsfoite vale cu vale. Citeam ierburile caligrafiate în violetul apusului, și luceafărul echilibra palid cerul pe care culorile curgeau în nesfârșite acuarele. Până am găsit *Flora și fauna României* a lui Simionescu. Citită și iar citită. Fiecare gâză, fiecare buruiană își avea locul în această carte, iar ceasul pierdut în nisipul cald de pe marginea râului, privind un șarpe ce înghițea o broască, era timpul când

lumea se rânduia în mine.

Bunica Eudochia rostea totul blând, cu vorbe bine alcătuite. Ascultam cum cuvintele curg limpezi și frumoase. Bătrâna, cu mersul greu, păzea oalele de pe plită și, când clocotul îi dădea răgaz, se răsucea spre masa unde era cartea și citea. A citit toată viața aceeași carte. Aveam mai bine de 40 de ani când mi-am dat seama că bunica mea cu patru clase vorbea atât de frumos pentru că toată viața ei a citit *Psalmii*.

Stam pe pasarela de tablă de deasupra curții interioare a internatului liceului din Timișoara, ce desena cu umbra ei scurgerea timpului peste elevii școlii de arte. Eram rânduit să păstrez ordinea. Povesteam prietenului meu și-mi revenea în minte lada de muniții din podul casei părintești, în care erau așezate cărțile interzise: Eminescu, Vasile Militaru, *Ziarul științelor și călătoriilor*, revista *Trup și suflet*, cărți peste cărți; gustul amar al degetului care răsfoia cartea al cărei titlu și autor nu îl mai știu. Acolo m-am întâlnit cu Comenius, Pestalozzi, Rousseau. Povesteam nu fără un oarecare orgoliu despre Comenius. Rațiunea și blândețea înscrise în modelul lui Dumnezeu.

Profesorul de pictură a venit după-amiază și cartea în jurul căreia ne-am așezat conspirativ strălucea ca un blid frumos smălțuit. Răsfoiam pentru prima dată un album Cézanne, colecția Skira. *Hârtia* frumos tăiată a cărții așeza înaintea ochilor pofticioși imagine după imagine. La plecare, ușor jenat, ne-a spus:

— Ar fi bine să nu povestiți că v-am arătat această carte!

După un an terminam liceul.

Serile când părinții ne citeau din Biblie erau vremurile când călătoream plutind peste cărări, țarini fără Aici și Dincolo! *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* e o lectură târzie.

— Dragul mamei, când săruți Sfânta Evanghelie așezată în biserică pentru a te închina, nu te mai pleci apoi la icoane, în Cartea aceasta e tot și pentru toți.

Din gândul ascuns că nu am umblat îndeajuns în ascunzișurile pline de trăiri și lumină ale literelor, acum fac cărți plăcute la răsfoit, desenând ierburi și vietăți, desenând scrisuri ca o cale.

Nici prea-prea, nici foarte-foarte

Livius Ciocârlie

Livius Ciocârlie este critic literar, eseist, memorialist și prozator. Și-a luat doctoratul în filologie cu o teză ce avea să devină volumul *Negru și alb. De la simbolul romantic la textul modern*. Pentru *Realism și devenire poetică în literatura franceză* ia Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor. Eseist remarcabil, pasionat de literatura universală (domeniu căruia îi consacră cariera universitară), publică, pe lângă o serie de volume de critică și teorie literară, și două „romane autoreflexive", *Un Burgtheater provincial* și *Clopotul scufundat*. După 1990 își descoperă adevărata chemare în jurnal, în fragmentele de memorii (*Viața în paranteză*, *Trei într-o galeră*, *De la Sancho Panza la Cavalerul Tristei Figuri*, *Cu dinții de lână*). Temele predilecte ale scriiturii sale sunt bătrânețea, ratarea, autoironia, „fleacul", în general marginalitatea.

Nici prea-prea, nici foarte-foarte

TimiŞoara interbelică n-a fost un loc propice pentru formarea culturală și, îndeosebi, literară a unui tânăr român. Românii au devenit numeroși la Timișoara abia după 1918, iar primii lor intelectuali au fost avocați, ulterior – când s-a înființat Politehnica – ingineri, mai târziu și medici, nu oameni de cultură umanistă, cu excepția câtorva profesori de liceu. Cultura, literatura nu făceau ecou și așa se explică faptul că stabilirea – e drept, efemeră – a lui

Camil Petrescu și a lui G. Călinescu în oraș n-a însemnat mai nimic. Scriitorii locului erau provinciali. A urmat războiul, apoi perioada realismului socialist, încât lucrurile nu s-au schimbat decât către sfârșitul anilor șaizeci, după ce se înființase Universitatea și când au apărut la Timișoara profesori de talia unor G.I. Tohăneanu, Ştefan Munteanu, Eugen Todoran, ca și viitori mari scriitori, Sorin Titel și Şerban Foarță, sau Cornel Ungureanu, viitor critic important.

Așa fiind, în anii copilăriei și adolescenței mele numai hazardul îți putea da acces la marea cultură. În cazul meu, hazardul a fost generos într-un chip în primă instanță neașteptat. Tatăl meu, din prima generație venită de la sat și finanțist, cum se spune astăzi, cu studii economice la Academia Comercială din Cluj, a deprins, n-aș ști să spun în ce fel, gustul pentru lectură. L-a încurajat și la băieții lui. Iar acum ajung la nume și titluri pe care le regăsesc adesea în evocările congenerilor mei. Eram abonat și eu la *Universul copiilor*, revista lui N. Batzaria, am citit și eu *Țuș-Țuș, romanul unui măgăruș* și, desigur, *Fram, ursul polar*. Trecând anii, ajungând la prima adolescență, am poposit și eu în curtea lui Karl May. În a lui Jules Verne, mai puțin. Fire cazanieră, nu-mi plăcea să fiu plimbat pe toate oceanele, în optzeci de zile sau mai mult. O excepție, totuși, și încă una marcantă: *Insula misterioasă*. În romanul acesta, eul meu placentar a intuit ceea ce abia ulterior am putut să-mi explic – și am fost tare mândru când Roland Barthes avea să confirme intuiția –, anume o metaforă a dedesubturilor obscure din individ. A, da, a mai fost și *Doi ani de vacanță*. Doi ani de vacanță, pentru o loază ca mine, ce vis! Cât despre Karl May, propunându-mi o lecție de teorie literară, acesta mi-a produs în realitate o mare dezamăgire. Fusesem convins că Old Shatterhand era pseudonimul în *Far West* al scriitorului. Când am aflat că avusesem de-a face cu un soi de *spaghetti western* în versiune tedescă și că romancierul nu trecuse peste ocean, în loc să înțeleg că cel care spune *eu* într-o ficțiune nu este neapărat autorul, m-am simțit înșelat. N-am mai vrut să aud de el. M-am consolat cu o carte a lui Kipling, *Stalky și tovarășii*, despre năzbâtiile unui grup de elevi într-un colegiu englez, având rândul ăsta prudența să nu cercetez ca să aflu dacă unul dintre cei trei nedespărțiți era cu adevărat tânărul Kipling, cum îmi plăcea să cred. Se adăugau și români, de exemplu nu tocmai recomandabilul Mihail Drumeș, cu *Elevul Dima dintr-a șaptea*, sau însiropatul Ionel Teodoreanu, cu al său *La Medeleni*. Ce am mai putut să plâng murind Olguța, deși am luat cunoștință de asta într-o minunată zi

de vacanță silită când, datorită febrei (zic bine „datorită“, și nu „din cauza“), scăpasem de școală. Desigur, am citit și eu romanele ce se găseau în toate casele și a căror traducere era semnată Jul Giurgea: Cronin, Maugham, Lloyd Douglas, Florence Barclay și, să nu-mi scape, cele polițiste din colecția de „cinșpe lei“. Alături de *Gazeta sporturilor*, apoi *Sportul popular*, bineînțeles. Şi răsfoiam tot timpul exemplarele colecției din anii 1937–1938 ai unei reviste ilustrate cu titlu ingrat, *Buletinul săptămânii,* cu articole de bun nivel. O mai am și acum. Citeam și poezie: *Nunta Zamfirei*, *Lordul John* (Prinzând de veste / cine și de unde este…“), *Luceafărul*.

Şi au venit anii decisivi. Cincisprezece, șaisprezece, șaptesprezece. Atunci se șlefuiește, sau se obturează definitiv, iremediabil, o lentilă prin care se întrevede spiritul. Spiritul artei, al culturii… Din păcate, nu și spiritul religios. Acesta se cultivă mai devreme, nu prin lecturi, ci prin ambianța din casă. Eu, cu excepția – se vede că insuficientă – a lecturii cu voce tare de către tata a poeziei lui Eminescu *Rugăciune* („Din neguri te arată, / Lumină dulce clară, / O, maică prea curată / Şi pururea fecioară, / Marie!“), n-am avut parte. Așa se face că spiritualitatea mea a rămas să fie una negativă, făcută din confuzie, inconsistență, vid; n-a urcat spre ordine, armonie, absolut. În schimb, cu spiritul artei, al literaturii, am avut mai mult noroc. Noroc, în prima lui parte, tot negativ: elev la liceul de elită Constantin Diaconovici Loga, unde cultura nu conta decât pentru întregirea mediei, m-am pomenit că nu mai înțeleg matematica. Deloc, deloc. Am fost expediat la destul de efemerul Liceu Clasic. Aici am dat peste o preocupare culturală autentică, deși oarecum diletantă, dar față de Loga cerul de pământ. Se dădeau concerte, se organizau expoziții, se puneau în scenă piese (clasice, nu la ordinea zilei, cu toate că intrasem în anii cincizeci), se țineau conferințe, toate de către elevi. Numai din clasa mea au pornit un compozitor și muzicolog, un dirijor, un pictor și un, cu voia dumneavoastră, scriitor. Toți de bun nivel. Înființasem de capul nostru o „academie“, cu lecții de istoria artei, a muzicii, a literaturii „universale“, a „filozofiei“. Ne reuneam duminica după-amiază și, fiecare la disciplina lui, „predam“. Profesoara de limbi clasice, văzând că nu ne îndemnăm cu aoristul, cu ablativul absolut, a deviat orele de elină și latină spre cultură. Iar în privința literaturii române, chiar că am avut noroc. Eșuase la Timișoara Agrippina Foreanu, o elevă a lui Ibrăileanu, posesoarea unei biblioteci la scara Banatului românesc imensă. Aducea la ore ediții

princeps din autorii vechi. A reușit să obțină ce s-a pierdut azi. Se tot spune că elevii nu citesc. Nu asta e grav. Nici atunci nu citeau de bună voie mulți. A știut să cultive respectul pentru cultură. Elevii care nu citeau știau că au ceva de pierdut. Astăzi, prea adesea, ți se râde în nas. Şi e păcat, cu atât mai mult cu cât – cum mi-a dovedit întâmplarea de a fi pus în situația să citesc zeci de jurnale scrise de elevi din toată țara – adolescenții au o libertate de gândire cum noi nici nu visam.

Complementar românei, la franceză ni se ținea un curs de istoria literaturii, cu comentarii de texte din marii autori. M-aș suspecta de falsă memorie dacă n-aș evoca și astăzi cu doctorul Sarafoleanu, devenit somitate medicală bucureșteană, ziua nefastă când la întrebarea despre autorul piesei *Bărbierul din Sevilla* i-am șoptit… Chateaubriand. „Stai jos. 2“ (se dădeau note de la l la 5). Spun că m-aș suspecta pentru că la Loga, și în mai toate liceele din țară, nu s-ar mai fi putut întâmpla. Pe atunci, Eminescu era autorul poemului *Împărat și proletar* și al poeziilor *Viața* și *Criticilor mei*, Creangă înfierase școala burghezo-moșierească în episodul cu Smărăndița și calul bălan, un contemporan important al lor era Ion Păun-Pincio și tot așa. Între războaie, se remarcase Alexandru Sahia, după aceea Sadoveanu va scrie *Mitrea Cocor*, marele poet va fi A. Toma și se vor ridica tineri de nădejde: Dan Deșliu, Nina Cassian, Maria Banuș, Petru Dumitriu, autorul nuvelei *Vânătoare de lupi*, cu temă eradicarea țării de luptătorii anticomuniști… Baudelaire, Rimbaud, Proust, Bacovia, Blaga nu vor exista nici la facultate. Arghezi, da. Arghezi tocmai inspirase eseul critic *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei*. Asta, ca să spun cât de mult noroc am avut la Clasic. Deși exista, cum există mai pretutindeni, un revers. Riscând să trec drept elitist, voi afirma că nu se va obține niciodată ca toți adolescenții să citească marile texte de plăcere și cu profit pentru formarea personalității lor. Siliți, vor deveni adversari împătimiți a tot ce se citește în școală. Pe de altă parte, cine a trecut printr-un liceu ar trebui să știe ce s-a întâmplat esențial în câteva domenii, între care cultura umanistă, în țara lui și, cât se poate, în lume. De aceea, aș despărți factorul estetic de factorul cultural. M-aș limita la a preda despre sensurile activității unui scriitor, ca participant la un curent sau la mișcarea de idei, iar litera operelor aș lăsa-o, fără „Stai jos. 2“, pe seama unor cercuri care să-i cuprindă pe cei atrași spre lectură de profesor. Dar ce profesori ar trebui să avem! De obicei, ideile luminoase sunt

utopice. Asta e!

Revin la experiența proprie. Punând la un loc îndrumarea doamnei Foreanu și biblioteca tatălui meu, începeam să fac pasul nu numai către literatura bună, ci și către ce mi se potrivea. Inclusiv ce mă depășea. Aveam în casă *Istoria* lui Călinescu. Citind-o și răscitind-o, am dobândit conștiința limitei mele. De înțeles, înțelegeam, însă mi-am dat seama că intelectualitatea frazei lui Călinescu n-o voi atinge. Nici Maiorescu, nici Lovinescu nu-mi dădeau acest sentiment. Mă întorc la ce mi se potrivea. Treceam de la *Luceafărul* la poezia somnolenței și regresiunii, eminesciană și bacoviană, la poezia „cântăreților bolnavi“, o carte a lui Ion Pillat mă introducea în Rilke, parcă și în Hölderlin, în Yeats, îmi satisfăceam gustul pentru comic cu *Suflete moarte*, cu „momente“ și „schițe“, preocuparea pentru conștiința vinovată cu *Crimă și pedeapsă*, cu piesele lui Ibsen, săltam dinspre *Zodia cancerului* spre *Creanga de aur*, în care mă cucerea însă poezia decadenței, ca mai târziu în *Ghepardul*, nu sensul esoteric. Cu filozofia stăteam rău. Nu-mi deschisese ochii nimeni. Orbecăiam. Găseam în bibliotecă Ivan Ducici, *Comoara împăratului Radovan*, urcam până la *Spațiul mioritic*, dădeam peste aforisme ale lui Schopenhauer, ale lui La Rochefoucauld. Abia în anii de facultate, la București, dar tot pe căi private, aveam să-mi dau seama că, potrivit cu incapacitatea mea de a înțelege matematica, nu voi fi apt pentru linia Aristotel, Descartes, Kant, Husserl, voi înota cu greu prin Platon, Hegel, Heidegger și mă voi regăsi în Sfântul Augustin, Epictet, Montaigne, Pascal, Kierkegaard, Nietzsche. Primele două grupuri m-au învățat să disting între neînțelegere și neînțelegere. Altfel spus, între neînțelegerea fără rest, fără rostul de a insista, și neînțelegerea fertilă, care se va rezolva în înțelegere mai târziu. Mai fac o distincție, între Montaigne pe de o parte și Pascal sau Nietzsche pe de alta. Montaigne e clădit pentru mine. Găsesc la el și scepticismul, și feminitatea, și un soi de rezervă, de ținere la distanță, și firescul, dezvăluirea de sine fără strategii de apărare, dar și conștiința morală: a face față onorabil în situații pe care ai prefera să le eviți, a nu avea două măsuri – una pentru tine, alta pentru ceilalți, a nu tot spune că ai de gând să faci un lucru fără ca, de fapt, să-l faci. Cu Pascal și Nietzsche am realizat deschiderea, până și entuziastă, către diferență. Lipsit de elan metafizic, redus la valorile negative, cum ziceam, știu totuși să mă las impresionat de fierbințeala mistică a spiritului pascalian, după cum și să apreciez forța cu care este

configurat în *Pensées* omul lipsit de credință. Valoarea supremă, dacă nu singură, a lui Nietzsche, viața în exclusivitatea ei, viața lipsită de iluzii, însuflețită de voința de putere, îmi este străină. Mă feresc de ea. Asta nu mă împiedică să fiu sensibil la intensitatea gândirii lui Nietzsche.

Pe Cioran, care mi s-ar fi potrivit, nu l-am descoperit decât parțial în perioada de formare. De altfel, cel care mi s-ar fi potrivit abia începuse să se manifeste la Paris, iar lectura cărților lui de acolo te arunca în temniță, cum s-a întâmplat cu grupul Noica. L-am cunoscut pe Cioran scriitorul român – și nu m-a convins. După ce am citit *Schimbarea la față a României*, i-am scris unui prieten, coleg de facultate: e prea gălăgios. Cred și astăzi că în opera lui românească Cioran nu e un mare scriitor. E liric, se exprimă nemijlocit, mult prea sonor pentru gustul meu. Mare scriitor a devenit, cred, abia când s-a supus rigorilor limbii franceze și a creat o operă pe muchie de cuțit, o operă indecidabilă, în care gravitatea și ironia își dispută în permanență primul loc, operă de scriitor cu materie primă ideatică, nu de filozof. Acest al doilea Cioran i-a lipsit în perioada de formare scepticismului meu nativ, lăsându-mă ca în propriile mele prime încercări să mă îmbăiez tocmai în ce nu-mi plăcea la el, în pateticul cutremurat de decibeli. Trezindu-mă cu vremea, am aruncat tot ce mâzgălisem atunci.

În aceeași ultimă perioadă de formare l-am citit, deși, cum spuneam, lipsea din cursul de literatură al secției al cărei student eram, pe Marcel Proust. Aflu că e greu de citit, că taie firul în patru, că frazele lui nu se mai termină. Eu l-am dovedit de-a lungul vremii de vreo șase ori, atent când la universul uman cu aparență de *belle époque* – care l-a aruncat într-un con de umbră după ce epoca s-a întunecat dinspre Berlin, greșindu-se, cum avea să explice Gombrowicz, căci acel univers era crâncen, pe potriva acelui secol sălbatic –, când la discontinuitatea personajului, contrastând cu unitatea ireală a celui din romanul realist, când la construcția ansamblului, poetică, adică bazată, ca la Baudelaire și, mai ales, Mallarmé, pe reflexe reciproce între părți, când la concepția despre literatură, evoluând dinspre neînțelegerea adolescentului care asistă la un spectacol de teatru – folosul neînțelegerii, la care m-am referit – spre revelația finală a naratorului îmbătrânit. Tot atunci am citit mai întâi nuvelele lui Thomas Mann, apoi în versiune franceză *Muntele vrăjit*, cam sărind la prima lectură – fascinat de Claudia Chauchat – disputele dintre Naphta și Settembrini, dar lăsându-mă

învăluit de ftizie, boală protectoare, regăsită tot atunci în *Concert din muzică de Bach* și abia mai târziu la Blecher.

Mă opresc aici. Ce ar fi de zis? Un portofoliu edificator pentru un cititor oarecare, unul prea împrăștiat și prea lacunar pentru un lucrător în domeniu. Ulterior, adus de viață să fiu „specialist“, m-am străduit să dau coerență cunoștințelor mele de literatură franceză, dar startul fusese pierdut. După perioada Foreanu, n-am mai avut antrenor. Unul de tip păltinișan. E adevărat că Virgil Bogdan, distins profesor de filozofie, unchi al prietenului meu cel mai bun, din familia Ion Bogdan, Bogdan-Duică, Catul Bogdan, încercase să remedieze situația în sectorul lui, ba și Tudor Vianu, din amiciție pentru același Virgil, ne poftise acasă, pe Andrei Mureșanu, dar noi, ajunși în piața atunci a Confederației, decisesem că „ce treabă are el să-și piardă vremea cu noi?“, iar pe Virgil îl ocoleam strategic. Preferam să hoinărim, să discutăm și să facem câte toate, pasionați și de cărți, la modul nostru împrăștiat. Privind toată chestiunea din unghiul accentului principal al vieții mele, acela căzut pe o literatură care, în lipsa unor calități notabile, îmi exploatează harnic neajunsurile – nu-mi pare rău.

Un experiment
Andrei Cornea

Andrei Cornea este licențiat în istoria și teoria artei și în filologie clasică, disciplină în care își obține doctoratul; este profesor la Universitatea din București. Aria sa de preocupări cuprinde istoria și teoria artei, istoria filozofiei, teoria culturii, istoria mentalităților. A publicat numeroase volume în toate aceste domenii: *De la portulan la vederea turistică*, *Primitivii picturii românești moderne*, *Forme artistice și mentalități culturale în epoca romano-bizantină*, *Scriere și oralitate în cultura antică*, *Penumbra*, *Platon. Filozofie și cenzură*, *Mașina de fabricat fantasme*, *Turnirul khazar*, *Cuvintelnic fără frontiere*, *De la Şcoala din Atena la Şcoala de la Păltiniș*, *Când Socrate nu are dreptate*, *Noul, o veche poveste*, *Povești impertinente și apocrife*, *O istorie a neființei în filozofia greacă.* Este autorul unor remarcabile traduceri din Platon, Aristotel și Plotin. Are o activitate publicistică susținută, în special în revista *22*.

Un experiment

Te întrebi exasperat: de ce trebuie să citesc cărți de literatură, în afara faptului că pisălogii de părinți și profesori mi-o cer? De ce nu e destul să văd filme, să scot informațiile necesare de pe Internet și, la nevoie, să citesc doar manuale și reviste? Iată, cred că poți afla singur de ce.

Așază-te înaintea calculatorului tău și copiază o pagină, la întâmplare, din oricare dintre cărțile recomandate, de pildă din

Craii de Curtea-Veche de Mateiu Caragiale. (Dar, te rog, nu pagina de „cuprins“!) Apoi copiază, într-un alt document, tot o pagină din *Anuarul statistic al României* sau chiar o pagină, tot la întâmplare, din manualul de chimie. Salvează și închide ambele documente. Dă pe rând, la fiecare, click dreapta, apoi vezi la „proprietăți“. Notează-ți dimensiunea informațională a documentelor. Nu te vei mira constatând că ambele au aproximativ aceeași dimensiune, să zicem cam 30 de kilobiți.

Așadar și pagina din *Crai*, și cea din *Anuar* sau din manual aduc exact aceeași cantitate de informație, sunt la fel de „grele“. Din punctul de vedere al calculatorului tău sunt deci cam același lucru. Dar nu și din punctul tău de vedere, fiindcă, de îndată ce le citești, *simți* că nu sunt deloc *același lucru*. Acum nu mai sunt la fel de „grele“! Şi asta nu doar în sensul că nu spun *aceleași lucruri*. (Nici două ziare nu spun aceleași lucruri, și totuși sunt cumva același lucru.) Par să fie pur și simplu *complet altceva*, deși, informațional, sunt identice. Întreabă-te, așadar: de ce informația din *Crai* și cea din *Anuar* rămân atât de diferite, deși, pe de altă parte, sunt egale? Cum poate fi altceva ceva care e totuși la fel? Gândește-te puțin! Dacă totuși nu ai imediat explicația, recitește textele, iar apoi, dacă încă nu te-ai lămurit, citește și alte pagini. (Nu-i nevoie să le mai copiezi pe hard.) Tot n-ai aflat? Hai, mai citește și alte cărți, și apoi altele! Sunt sigur că vei găsi răspunsul în cele din urmă. Eu te aștept…

Tot nu l-ai găsit? Ești tot confuz? După ce ai citit o sumedenie de cărți, ba chiar o bibliotecă întreagă, încă nu știi? Nu-i nimic. Măcar ceva ai început să știi: *la ce e bună literatura!*

Zece cărți esențiale pe care un tânăr de 17-18 ani ar trebui să le fi citit:

1. Alexandru Mitru, *Legendele Olimpului*
2. Alexandre Dumas, *Contele de Monte-Cristo*
3. Jules Verne, *Insula misterioasă*
4. Câteva cărți din *Vechiul Testament* (*Geneza*, *Ieșirea*) și din *Noul Testament* (*Evangheliile*)
5. Platon, *Banchetul*
6. Edgar Allan Poe, *Povestiri*
7. William Shakespeare, *Romeo și Julieta*
8. Victor Hugo, *Mizerabilii*
9. Sofocle, *Oedip rege*
10. Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*

Biblioteca uriașă din casa de la țară

Neagu Djuvara

Neagu Djuvara este licențiat în istorie la Sorbona și doctor în drept (1940); în 1972 obține un doctorat de stat (docență) cu o teză de filozofie a istoriei, sub îndrumarea lui Raymond Aron: *Civilizații și tipare istorice*. Exilul aventuros și-l povestește în *Amintiri din pribegie*, capodoperă a memorialisticii românești (rănit pe frontul de est, diplomat, membru activ al diasporei, consilier diplomatic și profesor universitar în Africa). Este profesor asociat la Universitatea din București și membru de onoare al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol“ din Iași și al Institutului de Istorie „N. Iorga“ din București. Din cărțile sale, adresate fie publicului larg, fie specialiștilor (*O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, *Thocomerius-Negru Vodă*, *Ce au fost „boierii mari“ în Țara Românească?* etc.) se desprinde pledoaria pentru onestitatea fără compromisuri a istoricului.

Biblioteca uriașă din casa de la țară

Mama lui nenea Puiu era o Bolintineancă, nepoată a poetului. Ținuse zeci de ani un renumit pension de fete. Maică-mea fusese băgată acolo și o luase ca pe o pedeapsă, când de fapt o puseseră pe ea părinții că era cea mai deșteaptă din cele patru surori. Acum, bătrâna Bolintineanu, Bătrânica, era ținută în casă la Ciulnița, că începuse să fie cam zaharisită. Pe vremea aia nu-ți băgai bătrâna

mamă în aziluri, o țineai în casă, cu toate neplăcerile, până o lua Dumnezeu. Noi, copiii nemiloși, o înconjuram din când în când rugând-o să ne recite versuri de-ale lui Dimitrie Bolintineanu. Şi ea îi dădea drumul, mecanic:

…Într-un vechi castel
Unde curge-n vale un râu mititel,
Plânge și suspină tânăra domniță,
Dulce și suavă ca o garofiță…

Şi după vreo 20 de versuri o lua *da capo* ca și când ar fi fost continuarea, și noi, nesuferiți, râdeam înăbușit – prostește.

Casa aceea de țară, lipsită cu desăvârșire de lux sau eleganță, era în același timp o uriașă bibliotecă, cu mii de cărți, și românești, dar mai cu seamă franțuzești. Acolo am pus eu mâna, când aveam paișpe ani, pe *Cei trei muschetari* a lui Alexandre Dumas – pe franțuzește. În viața mea n-am fost mai captivat, mai pasionat, mai fermecat de o lectură ca de această vrăjitorie, pretins istorică, a lui Dumas. Afară de mese și de somn, n-am mai avut, trei zile, nici o treabă, nici o ocupație, nici o distracție, numai cartea aia mare, deja puțin zdreanță, în mână. Şi mă culcam cu ea sub pernă când „venea moș Ene pe la gene“. Iar dimineața, când aducea o slujnică, la 7 jumătate, o farfurie cu un kil de struguri, scoteam cartea de sub pernă, mă puneam în șezut și cu o mână ciuguleam din struguri, cu cealaltă țineam cartea. Niciodată n-am mai trăit așa ceva. Bineînțeles, după *Les Trois Mousquetaires* au urmat *Vingt ans après*, apoi *Le Vicomte de Bragelonne*.

Alteori, *tante* Liselle mai făcea puțină ordine în preocupările literare: ne adunam cu toții, cei trei copii ai ei, Mariliza, Dinu și Ileana, eu și alți tineri invitați, dacă erau. Se citea din Caragiale sau din Molière, sau făceam jocuri instructive. Cel mai rodnic din toate a fost jocul de cărți cu marii pictori: câte patru tablouri ale fiecăruia dintre 12 mari maeștri ai picturii. Jocul era pasionant, și rezultatul, un tezaur pe viață ca să ții minte capodoperele lui Michelangelo, lui Leonardo, lui Rafael, lui Velázquez…

Fragment din vol. *Amintiri și povești mai deocheate*, Humanitas, 2009, pp. 137–141.

Cum învață puii de oameni să vâneze

Gabriel Liiceanu

[image]

Gabriel Liiceanu este una dintre figurile marcante ale școlii de la Păltiniș; personalitate civică și academică, filozof, eseist și scriitor. *Jurnalul de la Păltiniș* este un bestseller al anilor ’80, mijlocind pentru public întâlnirea cu modelul cultural construit de Noica. Din aceeași perioadă datează traducerile din Platon și primele traduceri din Heidegger, la a cărui cunoaștere în România va contribui esențial. *Apel către lichele* devine un manifest al conștiinței civice românești. După 1990, seria volumelor de filozofie inițiată de *Tragicul* continuă cu *Cearta cu filozofia* și *Despre limită*. În seria *Despre minciună*, *Despre ură*, *Despre seducție*, filozofia se deschide spre un discurs mai eseistic și implicat în viața cetății. *Ușa interzisă*, *Scrisori către fiul meu* și *Întâlnire cu un necunoscut* îl impun ca pe unul dintre cei mai importanți și citiți autori de „literatură personală“ din România.

Cum învață puii de oameni să vâneze

La 8 ani am citit *20 000 de leghe sub mări*. Cred că era o carte foarte groasă. Era cartonată. Prin ea am descoperit cititul hulpav. „Hulpav“, pentru că eram un copil hulpav. Tindeam să fac în exces tot ce-mi plăcea mult. De pildă, vara, la Caracal, la bunici, mâncam lubeniță până când trebuia să dau drumul celor doi nasturi de la *spielhosen*. Sau culegeam cu o lingură spuma de la dulceața de căpșuni care fierbea într-o cratiță uriașă și o adunam într-un castronaș. Mă retrăgeam apoi cu el sub nucul din curte, pe scrânciobul prins de craca cea mai groasă, și mâncam până mă apuca durerea de burtă.

Dar ce-mi plăcea atât de mult la citit? Faptul, pesemne, că puteam aluneca într-o altă lume. Cu fiecare carte într-o altă lume. În oricât de multe lumi. La nesfârșit. În toate lumile lumii puteam intra pur și simplu întorcând foile unei cărți. Era o hoinăreală eternă. Hoinăream hulpav. Cu fiecare carte plecam în altă călătorie,

fugeam în altă viață. Avantajul aici era că, după ce citeam ore și ore în șir, uitând să mă scol din pat dimineața, să mă spăl, să mănânc, nu mă durea nimic. Era singurul exces pe care nu trebuia să-l plătesc, pentru care nu eram pedepsit.

Mă „marcau" cărțile? Desigur. Toată viața m-au marcat. Dar corect e să spun că mi-au marcat *vârstele* vieții. La 8 ani, Jules Verne mi-a deschis mintea către ideea de „pluralitate a lumilor". Imediat după aceea mi-a căzut în mână o carte a lui Edmondo de Amicis, *Cuore. Inimă de copil*. Nu-mi mai aduc aminte nimic din ea. Dar m-a făcut să descopăr mila, o milă sfâșietoare, insuportabilă. Țin minte doar că am citit-o toată înlăcrimat. Uneori plângeam atât de tare, încât, nemaiputând să văd literele din cauza lacrimilor, trebuia să mă opresc din citit. Poate că era o carte kitsch. Dar ce importanță are? Mi-a deschis sufletul ca pe o rană, mi-a educat mila. Poate de atunci mi-a rămas în minte gândul că suferința supremă este apanajul copilului și că cel mai teribil lucru este să vezi un copil suferind. Apoi, pe la 10-11 ani, citind *Ivanhoe* a lui Walter Scott și, cam în același timp, cărțile lui Alexandre Dumas, am descoperit gustul înfruntării, idealul de vitejie al bărbatului și ideea de erou. Iar când mi-a căzut în mână *Contele de Monte-Cristo* am trăit patetic nedreptatea și am simțit dulceața răzbunării.

Sunt convins că cititul între 8 și 14 ani este echivalentul din viața oamenilor al deprinderii vânatului la feline. Căci, așa cum învățarea vânatului este partea esențială a „educației" pentru puiul de tigru, cărțile îi arată copilului care sunt pozițiile fundamentale pe care trebuie să le ocupe de la bun început pentru ca parcursul vieții să fie străbătut în mod onorabil. Numai în virtutea acestor „poziții", selectate și transmise prin povești de la o generație la alta, va putea puiul de om să distingă până la sfârșitul vieții sale între bine și rău. Sunt tot mai înclinat să cred că „oamenii răi", cei care îndeobște se îndeletnicesc cu chinuirea semenilor lor, sunt în general fie oameni care nu au citit, fie care nu au citit când trebuia, nu au citit ce trebuia sau au citit prost.

Pe urmă s-a întâmplat ceva ciudat în viața mea de cititor (de „prădător"). La 12 ani, lecturilor din Karl May sau Stevenson, sau lecturii unor romane polițiste de pripas (*Ușa cu șapte broaște* a lui Edgar Wallace am citit-o într-o noapte de vară în casa de la țară a unei mătuși și mi-amintesc cum, atunci când eroina a văzut ghearele asasinului pătrunzând pe sub ușă, iar în camera mea, luminată cu o lampă de gaz, perdeaua de la fereastra deschisă spre

grădină, stârnită de o pală de vânt, a fluturat scurt, mi s-a făcut pielea de găină), li s-au adăugat cărțile din seria „Clasicii literaturii universale“ de la Editura de Stat pentru Literatură și Artă (ESPLA). Cum tocmai apăruseră primele titluri, am început să le „colecționez“, făcând concurs cu un băiat de aceeași vârstă cu mine, Burși, vecinul meu din Cotroceni, de pe Dr. Lister nr. 67. Pentru el, concursul acesta s-a terminat prost. Ne număram cărțile la răstimpuri și, vrând cu orice preț să aibă mai multe decât mine, amicul meu a început să fure de la librăria Eminescu. Cum eu primeam când și când câte un ban de la mama sau strângeam anevoie, din mărunțișul care-mi rămânea de la piață, cât să fac prețul unei cărți, m-a întrecut repede. Numai că, nu după mult timp, Burși a fost prins și mutat la o școală de corecție. Eu am rămas să-mi citesc volumele adunate cu greu. Țin minte și acum că în vacanța de vară din clasa a VI-a am citit primele trei volume din Balzac, un volum de nuvele de Prosper Mérimée și altul de Maupassant. Apoi au venit Molière, Shakespeare, Thackeray, Tolstoi, Dante, Mark Twain, Gottfried Keller, Swift, Emily Brontë, Boccaccio, Homer, Goethe, Flaubert…

O să vă puneți întrebarea cât putea înțelege un copil de 13-14 ani din acești autori „pentru oameni mari“. Sau cât am reținut din această lectură prea timpurie. Desigur, foarte puțin. Important însă era că puteam să fug „de aici“ și că mă puteam întoarce purtând în mine zvonul altor lumi. Plecam de-acasă zile și zile în șir și, când veneam înapoi, eram, fără să-mi dau seama, „mai mare“. Creșteam pe nesimțite. A deveni „cititor“ cred că asta înseamnă: să crești fără să se vadă.

Căci în fond de ce citim, ne-am putea întreba cu toții, de vreme ce miile și miile de pagini peste care ți-ai trecut ochii par să fi dispărut fără să lase vreo urmă? Am încercat undeva să dau un răspuns la această întrebare: „S-ar putea ca memoria asta șubredă să fie un formidabil instrument de măcinat, care să macine așa cum macină stomacul pentru întregul organism hrana introdusă în gură și care, transformându-se în elementele primare ale procesului metabolic, asigură întreținerea vieții. S-ar putea ca, de îndată ce au fost înghițite, zecile de mii de pagini să fie «desfigurate» până la uitare, transformate într-un bol alimentar al spiritului și digerate până nu mai rămâne «nimic» din ele, nimic recognoscibil, nimic decât proteinele, lipidele și glucidele spiritului, fără de care viața lui nobilă și creativă n-ar mai fi cu putință. E bine, așadar, *să avem*

ce uita.“

Scene disparate, rupte dintr-un context care cu vremea a căzut definitiv în neființă, au rămas de-atunci înfipte în mine și, fără să știu cum și de ce anume, îmi revin în minte în cele mai neașteptate momente. Iar uneori simt nevoia să le povestesc și altora. Râd, de pildă, în sinea mea de câte ori îmi amintesc de scena în care Tom Sawyer este pus de mătușa Polly să văruiască gardul într-o dimineață de duminică, când toți prietenii lui Tom se duceau la gârlă. Şi toți trec pe uliță prin fața lui Tom și toți îl batjocoresc că el trebuie să stea să văruiască, în timp ce ei se duc la scăldat. Iar Tom nu le răspunde, își vede de treabă din ce în ce mai absorbit, părând că ceea ce face el este cel mai grozav lucru din lume. Până când unul dintre băieți îl roagă pe Tom „să-l lase și pe el puțin“. Scena se termină cu Tom cocoțat la capătul gardului, mâncând din merele cu care băieții, așteptând cuminți la rând, își cumpăraseră dreptul de a vărui câteva uluci. Iar mătușa Polly se minunează când, nu după multă vreme, Tom vine s-o anunțe că a terminat treaba și că acum, nu-i așa?, se poate duce la scăldat. Sau scena în care Tom, îndrăgostit de Becky, se întinde într-o seară în grădină, sub geamul ei. Şi stă așa și se imaginează mort, iar pe Becky o vede aplecată deasupra lui, plângând în hohote… Şi, în timp ce el visează toate astea și se înduioșează de soarta lui, un motan miaună în apropiere și geamul se deschide, cineva strigă „zât!“ și în clipa următoare un lighean cu apă se revarsă peste el… La fel, mi-a rămas în minte, după prima lectură timpurie din *Război și pace* – poate pentru că în acea perioadă intram, împreună cu alți lăzărești, seară de seară la Operă, dându-i cinci lei lui „nea Gheorghiță“, omul care rupea biletele la ușă –, scena în care Natașei, ducându-se prima oară la un spectacol de operă, totul i se pare la început de un nefiresc plin de ridicol, pentru ca, după o vreme, să se simtă cuprinsă de o vrajă care crește treptat și care, în cele din urmă, îi exaltă întreaga ființă.

Am citit așa, sărind fără o noimă anume de la un autor la altul, dar mai cu seamă literatură și oarece filozofie, până când l-am întâlnit – târziu pentru cineva care voia să se dedice studiilor umaniste – pe Noica. Era programat să apară. Într-o scrisoare din *Epistolar*, descriu felul în care, fără să-l cunosc, îl așteptasem:

Țin minte că prin ultima clasă a liceului, deci când adolescența mea își atingea akmé*-ul, mă urmărea o imagine cu care de obicei intram în somn și care acum îmi apare drept „arhetipală“, oricum drept un fragment de poveste anume făcută pentru cei așezați pe pragul trezirii la*

o viață a spiritului. Îmi imaginam mereu un castel, situat într-un loc nedefinit, și a cărui încăpere centrală era o imensă bibliotecă. Un personaj misterios – pentru că în ochii mei nu întrupa decât o simplă funcție și, ca atare, îmi era imposibil să mi-l reprezint – mă plimba zilnic prin fața rafturilor pline cu cărți și îmi arăta ce, cât și cum am de citit de la o zi la alta. Mă aflam deci într-un arest cultural acceptat, a cărui imagine mă fascina, dar care, totodată, se consuma cu o intensitate dureroasă în propria ei irealitate, la fel cum și figura iubirii ideale, care se naște în noi cam la aceeași vârstă, e liberă să se plimbe la nesfârșit în spațiul ficțiunii, dar niciodată să se așeze cu adevărat undeva.

Imaginea aceasta a arestului cultural, care se hrănea dintr-o voluptate pe care nu o cunoscusem niciodată și care nu putea să aibă la bază decât trezirea unui instinct special („instinctul" spiritului?), a creat în mine un sistem de habitudini proiective așezat pe un suport afectiv extrem de puternic. Însă spre deosebire de figura iubirii care, în idealitatea ei, trebuia să rămână de negăsit și să fie contrazisă și aproximată de toate etapele vieții mele afective, chipul celălalt, care rămăsese fără contur, pierdut cum era în ceața reprezentării unei funcții, a prins pe neașteptate viață, precizând și întrecând cu mult imaginea însoțitorului din castelul cu cărți. Acest personaj devenit dintr-odată real s-a numit Noica, iar strania întrupare despre care vă vorbesc s-a petrecut când aveam 25 de ani.

La câteva luni după ce-l cunoscusem am primit „lista". Era gândită pentru lecturile de peste vară și urmá primului nostru „semestru", dedicat interpretării paragraf cu paragraf a *Fenomenologiei spiritului* a lui Hegel. Astăzi, când mă uit la ea, mi se pare neverosimilă. Ce avusese oare Noica în minte? Cum să citești în patru luni toată istoria filozofiei de la Augustin la Kant? Iată cum arăta lista:

Joi, 25 aprilie 1968

Pentru patru luni.
Texte filozofice (până la Kant)

Augustin, *De magistro* (în „Izvoare de filozofie",
1, 1942)
Anselm, *Proslogion*
Toma, *Summa theol.* (de răsfoit în latină)
L'être et l'essence (BCU, 1/102 S)
Migne, *Patrologia* (latină, de răsfoit)

Dante, *De monarchia* (în „Izvoare de filozofie“, 2, 1942)
Vita nuova
Cusanus, *De docta ignorantia* (BCU, 1/98 S)
Macchiavel, *Principele*
Giordano Bruno
Thomas Morus, *Utopia*
Hobbes
Locke
Berkeley
Hume
Descartes, *Regulae* și *Meditații*
Pascal
Moraliștii francezi
Leibniz, *Monadologia* (cu Spinoza în prealabil)
Pierre Bayle
Vico, *œuvres choisies* (BCU, 1/342)

Comentarii, lecturi obligate

Abélard și Héloïse, *Scrisori*
Huizinga (pentru Evul Mediu)
Burckhardt, Gobineau, P.P. Negulescu (pentru Renaștere)
Chamberlain (cu rezerve), *Geneza secolului XIX*
Sombart, *Le bourgeois*
Max Weber, *Capitalismul și spiritul protestantismului*
Max Scheler (orice)
Dupuy, *La philosophie de Scheler* (BCU, 1/328 S)
Georg Simmel (orice)
E. Bréhier, *Les thèmes actuels de la philosophie* (BCU 1/639 S)
L. Brunschvicg, *L'esprit européen* (BCU, 1/1072 S)
Fr. Hoyle, *Man and materialism* (BCU, 1/913 S)

După ultimul titlu era trasă o linie și, dedesubtul ei, scris mare și cu litere spațiate, se afla următorul îndemn:

Germană! latină! germană!

Inutil să spun că lista n-am acoperit-o în acea vară a lui 1968, dar, dincolo de cele câteva volume procurate și citite chiar atunci, ea a devenit un îndreptar pentru anii următori. Bănuiesc că Noica nici nu își propusese altceva și că, de fapt, voise doar să ne pună să facem o recunoaștere a terenului și ne schițase orizontul în care de-acum urma să ne așezăm. Şi mai exista în ea sugestia a două reguli

pe care trebuia să le respecte orice tânăr doritor să se înhame la „cultura de performanță“: 1. A citi culturi, și nu autori disparați, a citi autori, și nu titluri disparate. 2. „A mânca jăratec“.

Îmi amintesc că ne-a mai spus că „printre picături“ trebuie „să acoperim“ și literatura lumii, citind sistematic, pe culturi, literatura greacă, latină, franceză, rusă, germană, engleză… (Potrivit lui Noica, norma zilnică matinală era de 100-150 de pagini de „lecturi ușoare“, iar dacă era vorba de Kant sau Hegel, 50 de pagini pe dimineață.)

După 1980, Noica a simțit tot mai mult nevoia să atragă înspre filozofie oameni de știință, mai cu seamă matematicieni și fizicieni, a căror companie o căuta anume. În *Jurnalul de idei* limbajul științific este lăudat pentru marea lui expresivitate, superioară conceptelor filozofiei („…cuvintele științei trezesc în spirit prințese adormite“). De pildă „pragul de rupere“ din fizică îl făcea pe Noica să viseze speculativ mai mult decât un concept ca „transcendental“, care prin el însuși – obișnuia să spună – nu sugerează nimic. Şi totuși, ce a întocmit a fost nu o listă de lecturi științifice destinate filozofilor, cum ne-am fi așteptat, ci una de texte filozofice pentru uzul oamenilor de știință. Iată cum arăta această a doua listă:

Sugestii de lecturi filozofice
pentru un om de știință

Doctrina categoriilor

Aristotel, *Categoriile* (din *Organon*, trad. rom. pp. 119–191)
Kant, Tabla judecăților și categoriilor (de luat din *Critica rațiunii pure*, prima parte. În trad. rom. pp. 104–112. Sau dintr-o istorie a filozofiei)
Platon, *Sofistul*, fine, cele cinci categorii
Aristotel, *Metafizica*, cartea D (a cincea), trad. rom. pp. 160–205

Principiile și tipurile de argumentare

Xenofon, *Despre Unu* (trad. rom. 180–186)
Melissos, *Despre Ființă* (trad. rom. 290–298)
Platon, dialogul *Parmenide* (tot)
Aristotel, *De caelo* (începutul cu „deducerea“ eterului)
Anselm, *Proslogion* (argumentul ontologic, începutul)
Descartes, *Meditationes* (meditația a III-a)
Kant, *Estetica transcendentală* (toată), în *Critica rațiunii pure*, și

apoi Cele patru antinomii, trad. rom. pp. 372–389
Schelling, *-Sistemul idealismului transcendental* (începutul)
Fichte, *Doctrina științei* (începutul)

Tematica filozofiei
Platon, dialogurile *Charmides* și *Theaitetos*
Aristotel, *Fizica* (tot sau numai cartea a IV-a)
Metafizica (cartea a VII-a)
Augustin, *De magistro*
Leibniz, *Principes de métaphysique Monadologia*
Kant, *Logica transcendentală* (toată) din *Critica rațiunii pure*

Suflet și spirit
Aristotel, *De anima*
Hegel, *Filozofia spiritului* (partea a III-a din *Enciclopedie*)
Cap. I despre *Spirit* din *Fenomenologie*, trad. rom. pp. 247–274
Ludwig Klages, *Spiritul ca tăgăduitor*
al sufletului (de consultat o Istorie a filozofiei)

Intelect și rațiune
Hegel, *Diferența dintre filozofia lui Fichte și cea a lui Schelling* (cca 50 p.). Volumul Hegel, *Studii filozofice*, ed. rom., pp. 129–161
N. Hartmann, *Das Problem des geistigen Seins*

Transcendent și transcendental
Kant, *Prolegomene*
Heidegger, Începutul din *Sein und Zeit*

Nu știu căror oameni de știință a apucat Noica să dea această listă. Şi nu cred că vreun om de știință, vreodată, a dat curs acestor *Sugestii*. Dar lista în sine rămâne superbă prin idealitatea ei și prin inventarul celor șase mari teme pe care le presupune cunoașterea filozofiei. Şi totuși, astăzi, când mă uit la cele două liste (mai cu seamă la prima), mi se pare că au ceva maniacal în ele, ceva cu adevărat dur și crud, născut dintr-o mentalitate de antrenor care-și urmărește elevul cu cronometrul în mână și care, de dragul performanței pure, ucide în el principiul plăcerii. Nu știu cum, dar parcă pe nici unul dintre filozofii așezați așa, milităreşte, pe prima listă de pildă, nu mai aveai cum să-l întâlnești pe culoarele vieții tale, la cotitura unui gând sau în prelungirea unei obsesii sau mirări. La capătul listei pândea un soi de nevroză benedictină și respectarea ei întocmai – prin asumarea omogenității spațiului ei cultural, prin stilistica ei de lectură în formol – risca să se soldeze cu înecarea minții proprii în gândurile altora. Sau cu ratarea

gândurilor altora puși sub imperativul pur al simplei asimilări culturale. Putea oare o lectură care nu era ghidată de pasiunea unei idei să nu sfârșească în acreală și plictis? Cultura, în fond, nu se naște din întâlnirea în altul a unui gând propriu?

Când, după 1990, am fost confruntat, la Facultatea de Filozofie, cu tinerele generații de prădători care trebuiau să învețe tehnica vânătorii, m-am gândit că, în afară de bibliografia cursului, lista pe care urma să le-o dau trebuia să treacă dincolo de cadrul filozofiei. Ea urma să conțină *două șiruri de cărți*: unul care să le ofere genealogia lor spirituală, epocile în care, vreme de douăzeci și cinci de secole, civilizația Europei selectase valorile pe care, fără ca ei să știe, își așezaseră viețile. Al doilea șir privea cărțile dedicate valorii supreme a civilizației europene – *libertatea* – și felurilor în care a putut fi ea pierdută în secolul XX.

Primul șir de titluri era următorul:

Pentru Antichitatea elină: Fustel de Coulanges, *Cetatea antică*; Robert Flacelière, *Viața de toate zilele în Grecia secolului lui Pericle*; E.R. Dodds, *Grecii și iraționalul*; Walter Otto, *Zeii Greciei*; Nietzsche, *Nașterea tragediei*. Pentru epoca romană: Pierre Grimal, *Civilizația romană*; Houston Steward Chamberlain, *Fundamentele secolului al XIX-lea*, capitolul „Dreptul roman“. Pentru Evul Mediu: Henri-Irénée Marrou, *Sf. Augustin și sfârșitul culturii antice*; Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*; Robert Ernest Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*. Pentru Renaștere: Jacob Burckhardt, *Renașterea*. Pentru epoca modernă: Paul Hazard: *Criza conștiinței europene*; Ricarda Huch, *Romantismul german*; Alan Janik, Stephen Toulmin, *Viena lui Wittgenstein*. Pentru epoca noastră: Alessandro Baricco, *Barbarii*.

Separat, șapte titluri de inimă, sugerate pentru pura lor frumusețe: Anders Nygren, *Eros și agape. Noțiunea creștină a iubirii și transformările sale*; Erich Auerbach, *Mimesis*; Heinrich Zimmer, *Regele și cadavrul*; Johan Huizinga, *Homo ludens*; Octavio Paz, *Dubla flacără*; Denis de Rougemont, *Iubirea și Occidentul*; Carl Gustav Jung, *Amintiri, vise, reflecții*.

Al doilea șir de titluri, cel privitor la valoarea libertății și la felurile în care poate fi ea pierdută:

Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*; John Stuart Mill, *Despre libertate*; Julien Benda, *Trădarea cărturarilor*; Ortega y Gasset, *Revolta maselor*; Isaiah Berlin, *Patru eseuri despre libertate*; Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*; Robert Heilbroner,

Filozofii lucrurilor pământești. Viața și doctrinele marilor economiști; Friedrich Hayek, *Drumul către servitute*; François Furet, *Reflecții despre Revoluția franceză* și *Trecutul unei iluzii*; Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*; Ceaadaev, *Scrisori filozofice*; Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului* și *Nenorocirea secolului. Despre comunism și nazism și unicitatea Shoahului*; Jean-François Revel, *Cunoașterea inutilă* și *Marea paradă*.

Iar pentru ce a însemnat comunismul în Rusia și la noi: Richard Pipes, *Scurtă istorie a Revoluției ruse*; Boris Suvarin, *Stalin*; Robert Conquest, *Marea teroare*; Vassili Grossman, *Panta rhei*; Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești*; Adriana Georgescu, *La început a fost sfârșitul*; Ion Ioanid, *Închisoarea noastră de toate zilele*; N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*; Annie Bentoiu, *Timpul ce ni s-a dat*; Adrian Oprescu, *Vărul Alexandru și alte povești adevărate*.

În sfârșit, în ultimii ani, întrebat fiind de câțiva părinți care aveau copii adolescenți, apoi mergând prin licee, făcând lansări la târguri de carte, ținând conferințe în diverse orașe din țară, văzându-mă constrâns să răspund în diferite ocazii la întrebarea „la ce bun cititul?“, a trebuit să produc o listă „pentru publicul larg“ care s-ar putea intitula *Cărțile care, necitite, te-ar putea face să ratezi ceva esențial din viața pe care ai trăit-o*. E foarte greu de întocmit o asemenea listă. Ea nu vizează o vârstă sau alta, un domeniu sau altul, gusturi, sexe sau profesiuni. Are aerul că e universală, că răspunde unor structuri spirituale care trec dincolo de țări, epoci, tipuri de civilizații. Eu, unul, sunt convins că o asemenea listă reprezintă un soi de epură a umanului, că în ea încap *toate* viețile noastre în întreaga lor vastitate. Cel puțin așa ar trebui să fie, dar mă tem că foarte puțini vor accepta, în timpul nostru, care și-a pierdut reperele, că lucrurile stau chiar așa. În plus, o asemenea listă nu are cum să nu provină din experiența cuiva cu lecturi fatal subiective, limitate și, mai mult sau mai puțin, aleatorii. Apoi e o listă în mișcare, care se cere completată fie la nivelul lapsusurilor, fie pe măsura unor noi lecturi. De asemenea, e foarte greu, întocmind-o, să te hotărăști să tragi linia după un anumit număr de titluri. „Cum de-a uitat tocmai…?“, va obiecta fiecare cititor avizat, parcurgând-o. Sau: „Ce caută cutare pe lista asta?“ Până la urmă, singurul criteriu al acestei înșiruiri de cărți este *bucuria* pe care mi-a oferit-o lectura lor, o bucurie nedezmințită la nici o reluare a lecturii, la nici o revenire pe o pagină sau alta din cuprinsul lor. Așadar, așezate de-a valma, fără sugestia vreunei ierarhii, fără

criterii temporale sau de geografie a culturilor, iată

Lista cărților care, necitite,
te-ar putea face să ratezi ceva esențial
din viața pe care ai trăit-o

Hermann Hesse, *Narziss și Goldmund*, Homer, *Odiseea*, Dostoievski, *Frații Karamazov*, *Demonii*, Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, Patrik Süskind, *Parfumul*, Yasushi Inoue, *Pușca de vânătoare*, Céline, *Călătorie la capătul nopții*, Thomas Mann, *Muntele vrăjit*, Tolstoi, *Război și pace*, *Moartea lui Ivan Ilici*, Vargas Llosa, *Mătușa Julia și condeierul*, Petru Creția, *Ahile sau despre forma absolută a prieteniei / Ariel sau despre forma pură a libertății*, Marguerite Yourcenar, *Memoriile lui Hadrian*, Dante, *Infernul*, Kafka, *Metamorfoza*, Platon, *Phaidros*, Vasile Voiculescu, *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare*, Boccaccio, *Decameronul*, Baudelaire, *Florile răului*, Barbellion, *Jurnalul unui om dezamăgit*, Cărtărescu, *Nostalgia*, Alessandro Baricco, *Novecento*, Shakespeare, piese plus *Sonete*, García Márquez, *Cronica unei morți anunțate*, Rilke, *Poezii*, Cioran, *Ispita de a exista*, Proust, *În căutarea timpului pierdut* (*Swann*) , Sábato, *Despre eroi și morminte*, Joyce, *Cei morți* (bucata ultimă din *Oameni din Dublin*).

Iar în încheiere aș vrea să mă întorc la lucrul extraordinar care cred că mi s-a întâmplat atunci când, la opt ani, am căzut peste cartea lui Jules Verne, cea despre care am vorbit la începutul acestor pagini. Cred că este foarte greu să ne traversăm de-a-ndăratelea viața de cititori, să ajungem la prima carte citită și să încercăm să înțelegem ce s-a întâmplat cu noi atunci. Există o tentativă în acest sens în ultima carte pe care am publicat-o, *Întâlnire cu un necunoscut*:

„Cel mai important eveniment al copilăriei mele a fost întâlnirea cu literele. La început le-am confundat, poate, cu o jucărie. Nu mi-a venit să cred că, punându-le laolaltă, ele deveneau un fel de poartă pe care puteam apoi pătrunde într-o lume infinit mai vastă decât viața pe care o aveam la îndemână și pe care o epuizam grabnic prin gesturile rituale ale fiecărei zile. Am învățat cititul-fluviu, cititul acela cu sufletul la gură, «căzând» pur și simplu, la vârsta de opt ani, în *20 000 de leghe sub mări* a lui Jules Verne. Nimerisem, stând față în față cu ecranul paginii, într-o lume care era aidoma celei peste care domnea căpitanul Nemo, o lume fără margini, în care te puteai mișca liber în toate direcțiile, în care te puteai muta

oricând cu întreaga ta ființă, dar care, în cazul meu, nu era oceanul apelor albastre și al miilor de viețuitoare ciudate, ci *oceanul limbii*. Începusem să înot în el, să respir în această lume nouă, plămânii mi se umpleau cu cuvinte, dar eu nu *știam*, evident, ce lucru extraordinar se-ntâmplă cu mine. La școală, cuvintele sunt toate izgonite în subînțelesul lor și, folosindu-le, nimeni nu se mai miră de ele. Nici măcar când, mai târziu, am început să iau nota zece la tezele de română nu mi-am dat seama că marele miracol pe care îl trăiam era acela *de a fi locuit în cuvinte*.“

Din viață și cărți

Nicolae Manolescu

Nicolae Manolescu este profesor de istoria literaturii române la Universitatea din București și președinte al Uniunii Scriitorilor din România. Este considerat cel mai important critic și istoric literar postbelic. Mare parte din articolele de critică sunt cuprinse în cele șapte volume intitulate *Teme*.

În anul 1968, când publică și *Metamorfozele poeziei* (studiu asupra poeziei române interbelice), i se retrage din librării o antologie a poeziei moderne, care nu va putea fi retipărită decât după 1990.

Prin *Arca lui Noe*, o sinteză critică și teoretică în trei volume, își impune în spațiul cultural românesc viziunea asupra romanului. Masiva *Istorie critică a literaturii române* este singura lucrare de acest gen după *Istoria* lui Călinescu și fixează canonul literar pentru generațiile actuale.

Din viață și cărți

Prima carte pe care am citit-o? N-am nici cea mai mică idee. Pot presupune însă când am citit prima carte. În clasele primare – înainte, în orice caz, de a împlini nouă ani, când mi-am făcut o bibliotecă personală. Cam tot pe atunci, probabil, am început să citesc. Biblioteca se compunea dintr-un raft din dulapul unde își ținea tata cărțile lui de pedagogie […] Ce și câte cărți aveam în ea

nu prea mai știu. Era, în tot cazul, un volumaș cu povestirile lui Creangă. Altul era *Cuore* de Edmondo de Amicis. Le numerotasem, lipind etichete pe cotor. Am păstrat, de exemplu, cele două volume din *De la Polul Nord la Polul Sud* de Sven Heddin, exploratorul suedez, pe care am scris copilărește *Carte nr. 5* și *Carte nr. 6*. Dintr-un *ex libris* deduc că aparțineră unuia dintre frații mamei. *Insula misterioasă* de Jules Verne poartă numărul 88 […].

În mod cu totul curios, dintre lecturile de care îmi aduc aminte nu fac parte decât foarte puține „cărți pentru copii“. Să mi se fi părut neserioase, mie, care mă credeam deja Jules Verne? Motivul adevărat îmi scapă. Când, peste două decenii, i-am încropit fiului meu o bibliotecă proprie, am constatat că generația lui citește cărți de care eu n-avusesem habar. Nu-i citisem, la aceeași vârstă, pe Karl May (fiul meu știa *Winnetou* pe de rost), nici pe Dumas. Cred că romane precum *Cei trei muschetari* sau *După douăzeci de ani* le-am descoperit abia student fiind, cu un interes de altă natură, iar *Winnetou* l-am răsfoit ca să pot face față întrebărilor fiului meu. Am aflat cu acea ocazie că nu auzisem despre romane pe care generația dinaintea mea le savurase. Cu excepția *Aventurilor submarinului Dox*, din care citisem câteva fascicule, nu-mi era cunoscut nici un roman din colecția celor „Cincisprezece lei“ de la Hertz, nici dintre „Romanele captivante“ din seria de la *Adevărul*. Din biblioteca tatei îmi însușisem un roman cu Arsène Lupin. Era, cred, primul polițist din viața mea. Tata fusese pasionat de gen. Avea colecția „Le Masque“ în întregime, ca și, la bătrânețe, o etajeră plină de polițistele anilor ’70–’80, pe care le recitea fără să-și amintească aproape deloc subiectul. În biblioteca străbătușii mele erau romanele lui Mihail Drumeș, dintre care *Elevul Dima dintr-a șaptea* făcea furori printre colegii mei. Nu știu să mă fi interesat în vreun fel. Nici *La Medeleni* a lui Ionel Teodoreanu n-a lăsat vreo urmă în memoria mea. De altfel, n-am trecut atunci de primul volum. Mi-a plăcut, în schimb, *Loreley*, pe care, când eram student și am tradus balada lui Schiller cu aceeași temă, l-am recitit cu prea puțină plăcere. Dar acestea nu mai erau propriu vorbind cărți pentru copii. *Cuore*, în schimb, era și mi-a făcut o impresie de neșters. Nu știu cât de sentimental era cititorul din mine, dar am remarcat că mă prindeau ușor cărțile în care apăreau copii orfani, fugari de-acasă, părăsiți și peste care dădea până la urmă norocul. *Aventurile lui Tom Sawyer și ale lui Huckleberry Finn* mi-au ținut atenția trează săptămâni în șir […]. Dar romanul lui Mark Twain care m-a făcut

praf a fost *Un yankeu la curtea regelui Arthur*. A fost cea mai mare provocare a imaginației mele pe la unsprezece, doisprezece ani. Găsesc încă și astăzi strălucită ideea lui Twain de a confrunta spectaculos două civilizații și două mentalități despărțite prin sute de ani. Un fel de Huntington în timp, nu în spațiu. […]

Un capitol peste care nu pot să trec îl reprezintă poveștile. Ale lui Creangă se aflau printre cărțile din prima mea bibliotecă. Dovadă eticheta cu numărul 3 de pe cotor. Mama îmi citea în franceză Perrault. Mai târziu l-am citit eu însumi, în traducerea Sarinei Cassvan. Țin minte că mă fascinau numele din poveștile lui. Marchizul de Carabas îmi suna în urechi într-un fel atât de solemn, încât mă impresiona puternic. Mă întrebam de fiecare dată de unde îl scosese Motanul […]. Pe frații Grimm i-am citit mai târziu. Mi s-au părut teribil de asemănători cu Ion Creangă, pe care-l iubeam pentru dreptatea pe care o face fetei celei oropsite a moșului și pentru făpturile extraordinare care-l ajută pe Harap-Alb (din nou numele îmi mergeau la inimă: Păsări-Lăți-Lungilă). (Deloc întâmplător, volumul meu de debut din 1966 se deschide cu un mic text despre moldovean). Revenind la frații Grimm, aerul cam țărănesc și realist al poveștilor lor mă deruta într-o anumită măsură. Ciudat e că la Creangă mi se părea normal. Mai știu eu de ce? Poate că pe Creangă nu-l simțeam autor pentru copii, după cum nu e, dacă dăm crezare experimentului relatat de Sadoveanu în *Anii de ucenicie*, nici unul pentru țărani. Nici urmă de palate, de calești, de pantofiori aurii sau de rochii bogate. Nu vezi lumini, n-auzi cântări prin baluri. Andersen, în schimb, a rămas cel mai mare până în ziua de azi. Închipuiți-vă că am citit *Soldățelul de plumb* laolaltă cu *Ape de primăvară* a lui Turgheniev […].

Nu pot să bag mâna în foc că *Insula misterioasă* a fost primul roman de Jules Verne pe care l-am citit. Dar el mi s-a părut cel mai captivant și mi-a deschis nu doar gustul de a-l citi până la capăt pe autorul francez (ceea ce am și făcut, împrumutând carte după carte de la biblioteca publică din Râmnic), dar și acela de a scrie eu însumi […]. Îmi convenea de minune și filozofia optimistă a lui Jules Verne, atât de încrezător în om, în progres, ca și interesul lui pentru știință, care face din personajele sale pionieri și eroi civilizatori. Eu sunt o fire pozitivă. La zece ani, ca și la șaptezeci, găsesc același reconfort moral în tăria naufragiaților de a nu se da bătuți și de a lua viața de la capăt, fără văicăreli și disperări, cu energie și imaginație. Aparțin, se vede, mai degrabă secolului XIX

decât celui în care am trăit cea mai mare parte din viață. N-am nici o înțelegere pentru neputincioși, abulici, inadaptați […]. Mesajul pozitiv mi s-a părut întotdeauna esențial în cărțile pentru tineri. Formarea noastră e mai bine slujită de o literatură care lasă un loc mai mare pentru încredere sau speranță decât pentru suspiciune și deznădejde […].

Marea lectură a anilor aceia (de adolescență, nota red.) rămâne, ca și pentru adolescenții Eliade, Holban și Sebastian, *Le Grand Meaulnes* al lui Alain Fournier […].

Dintre revelațiile adolescenței mele n-am voie să-l uit pe Ibsen […].

Şi a venit *Roșu și negru*. Nu mai citisem nimic asemănător. Adorația pentru Turgheniev a pălit. Doar *Război și pace*, descoperit imediat după aceea, m-a mai adus într-o stare de fericire la fel de mare. Au fost primele romane din cauza cărora, citindu-le pe nerăsuflate, sufeream că se încheie mai repede decât mi-aș fi dorit […].

Din pricini care-mi scapă, sunt destui scriitori pe care nu doar că nu i-am citit integral, dar pe care i-am citit foarte târziu, sau chiar deloc. Trei exemple mă frapează îndeosebi: Dickens, Hugo și Melville. Pe primul și pe ultimul n-am găsit de cuviință să-i citesc decât când, din scrupul profesional, mi-am spus că sunt inconturnabili. Așa se explică extrem de rarele referințe la opera lor din critica mea. Din Hugo n-am citit în adolescență nimic. Piesele, pe care le-am imitat, le-am auzit la radio. Când am citit *Notre Dame de Paris*, văzusem deja filmul făcut după roman. Singurul roman pe care l-am citit odată cu operele lui Turgheniev, Stendhal, Tolstoi, Ibsen sau Cehov a fost *Mizerabilii*. Impresia de pe la paisprezece ani n-a fost extraordinară…

Fragmente din vol. *Viață și cărți. Amintirile unui cititor de cursă lungă*,
Ed. Paralela 45, 2009,
pp. 12–13, 39–54, 82, 133, 144, 147.

„Shakespeare m-a salvat deseori de la disperare“
Mihai Măniuțiu

Mihai Măniuțiu este regizor și director al Teatrului Național din Cluj, montând însă și în alte teatre importante din România și din străinătate. A realizat peste șaptezeci de spectacole, multe dintre ele premiate. Semnează un volum de eseuri (*Exorcisme*), precum și volume de povestiri cu tentă onirică și fantastică: *Un zeu aproape muritor*, *Istorii pe care n-am să le scriu*, *Autoportret cu himere*, *Scene intime. Scene de masă*, *Omphalos*, *Memoriile hingherului*. În studiile sale de teorie teatrală (*Redescoperirea actorului*, *Act și mimare*, *Despre mască și iluzie*), Măniuțiu își concentrează, din perspectivă estetică și filozofică, viziunea personală despre arta actorului și a regizorului, iar volumul de eseuri despre tema puterii la Shakespeare (*Cercul de aur*) conturează universul viitoarelor sale montări shakespeariene.

„Shakespeare m-a salvat deseori de la disperare“

În oglinzile mai mult sau mai puțin împăienjenite ale amintirii, lecturile, asemenea trăirilor mele de până la paisprezece ani, stau parcă într-un fel de penumbră. Îmi amintesc de mine însumi ca de altcineva, iar acel altcineva are obiceiul simpatic de a citi, cu un fel de încăpățânare habotnică, aproape numai broșurile din colecția SF (de un leu, dacă nu mă înșel) – colecție care se punea în vânzare la

chioșcurile de ziare, și nu în librării. Puștiul acela, acel altcineva, intra și prin librării, dar se plimba acolo ca printr-un bizar cimitir de hârtie unde nu avea pe nimeni apropiat și unde nu-l tulbura nimic în mod special. Îi plăcea să fugă de realitate (așa cred), iar subțirelele exemplare SF erau, într-un fel, o variantă extremă de evaziune – în care el însă nu credea deloc. Ceea ce-l fascina (așa presupun) era doar felul lor de a fi extreme, chiar dacă, mai toate, complet irelevante ori chiar de-a dreptul opace față de problemele sau frământările pe care totuși le avea, deși căuta pe cât era cu putință să-și refuleze dorințele sau suferințele. De la acel altcineva mi-a rămas (așa îmi închipui) gustul pervers de a mă relaxa uneori privind secvențe trăsnite din filmele SF.

Apoi, dintr-o întâmplare – pentru că nu mă ghidau nici instinctul, nici dorința de a scrie mai bine (a, da, am uitat să vă spun că de scris scriam întruna încă de la nouă-zece ani sute de prostioare care o înduioșau pe mama, la fel de convinsă și ea, ca și mine, că sunt un talent care se hrănește numai din sine și din stele!) –, așadar, dintr-o pură întâmplare, am cumpărat un volum care nu era de SF. (Îmi imaginez că cerneala tipografică, proaspătă, mirosea bine – și asta a determinat alegerea mea.) Şi-atunci s-a întâmplat căderea. Am căzut în acea carte și în mine, și m-am simțit, săptămâni la rând, ca jupuit de piele. Căderea, cu toate că dureroasă, era cel mai intens lucru care mi se întâmplase. Volumul era semnat de un anume Arthur Rimbaud și pricina ieșirii mele din penumbra de până atunci se intitula *Un răstimp în infern*. Acela a fost începutul maturizării mele, care continuă, în ritm mai lent, și astăzi. Cu alte cuvinte, cărțile formatoare au venit atunci, în avalanșă, dar continuă să vină și azi și să mă schimbe, cu aproape aceeași energie cu care evenimentele vieții mele intervin asupra configurării mele psihice și mentale.

După „răstimpul în infern“, procesul lecturilor mele emblematice s-a accelerat. Şi am devenit cumva mai realist, mai pragmatic. Trebuia să-mi fac urgent propria bibliotecă, iar unica modalitate la îndemână era poșeta scumpei mele mame. Care îmi dădea o anumită sumă de buzunar, iar eu o suplimentam zilnic, subtilizând jumătate sau trei sferturi din mărunțișul din portofel, ceea ce tripla și cvadrupla suma de care dispuneam. În ciuda uimirii ei că pot cumpăra atâtea cărți cu atât de puțini bani, mama nu și-a dat seama niciodată că o jefuiesc sistematic (pofta de a cumpăra cărți te face abil, șiret și perfid cât încape!). Nu i-am mărturisit metodele mele de a înmulți banii decât după ce am intrat la Institutul de Teatru,

când i-am cerut, fără umbră de milă, să mărească substanțial suma alocată pentru cărți, dat fiind că voi studia în alt oraș, departe de ea și de magica-i poșetă.

Un răstimp în infern m-a re-condus, poate în chip paradoxal, nu știu, înspre *Noul Testament* și înspre anume fragmente din *Vechiul Testament*. Şi n-am încetat de atunci să le citesc. Ele fac parte din „amprenta genetică“ a gândirii mele de „maturitate“. De la șaisprezece ani la patruzeci-cincizeci de ani, când am făcut *Experimentul Iov* sau *Ecleziastul*, nu a trecut, oricum, decât o clipă…

În preajma aceluiași „răstimp în infern“ l-am întâlnit pe Pascal: *Le Mystère de Jésus* se înscrie, în ierarhia mea, imediat după *Psalmii* lui David, drept cel mai mare și zguduitor poem mistic pe care l-am citit. În vremea din urmă i s-a adăugat *Răspuns la Iov*, al lui Jung. Datorită triunghiului Rimbaud, Pascal, Biblie, invizibilul a devenit, în existența mea, la fel de prețios ca vizibilul – și în cel mai înalt grad *formator*! Fără textele *Vechiului Testament* și în absența periplului prin multe din mitologiile lumii, n-aș fi scris probabil prima mea carte, *Un zeu aproape muritor*. Dar a mai fost nevoie, ca să mă apropii de propriile mele teritorii interioare, și de alte hărți, și de alți însoțitori.

Shakespeare m-a salvat deseori de la disperare. Am scris mai târziu o carte despre câteva dintre personajele lui și am montat mai multe spectacole shakespeariene, reînvățând de fiecare dată cât de adevărat era că „din disperarea mea se naște o mai bună viață“.

De timpuriu, tragicii greci s-au insinuat în viața mea și mi-au dat iluzia îmbătătoare că aș ști vorbi în limba spiritului lor. Eschil, Sofocle și Euripide mă însoțesc și azi. Fără ei, pur și simplu nu mi-e bine!

Borges, cel din *Artificii* sau *Istoria universală a infamiei*, și-a pus pecetea, pentru o lungă perioadă de timp, pe felul meu de a modela sau remodela o poveste.

Adolfo Bioy Casares m-a cucerit, în acea perioadă, cu *Invenția lui Morel* sau *Plan de evadare*.

Sunt îndatorat tuturor prozelor fantastice ale lui Dino Buzzati. În plus, *Deșertul tătarilor*, pentru care am făcut o pasiune încă nedezmințită, este una dintre acele capodopere pe care le citești și le percepi diferit la fiecare vârstă. Sunt cel puțin trei „Deșerturi“ în *Deșertul tătarilor*: cel al adolescenților, cel al lectorului matur, cel al cititorului deja bătrân…

Ernst Jünger, cu *Pe falezele de marmură*, a fost o revelație. Mi-e

greu să cred că vreun tânăr cititor de azi s-ar putea sustrage vrăjii acestei cărți, căreia eu i-am cedat cu deplină delectare. Îmbinând cu măiestrie alchimică hieratismul spiritual cu exploziile sângeroase ale instinctului, cartea lui Jünger e cea mai frumoasă parabolă (și cât de transparentă!) despre lupta celor nobili cu Răul politic – și nu numai.

Din literatura română, alegerea mea a mers fără ezitare către *Cimitirul Buna-Vestire* și celelalte proze ale lui Arghezi.

Gândindu-mă, de asemenea, la repetatele mele reveniri în lumea lui Cehov, mă întreb: cine n-ar dori să citească, măcar o dată în viață, ceva perfect? *Salonul nr. 6*, *Doamna cu cățelul*, *Omul în carapace* etc. sunt proze implacabile și desăvârșite. La fel, *Colonia penitenciară* sau *Metamorfoza* de Kafka; ori *Ultima vară a lui Klingsor* de Hermann Hesse; ori *Mario și vrăjitorul* sau *Moarte la Veneția* de Thomas Mann; ori *Elegiile duineze* de Rainer Maria Rilke (cea dintâi dintre ele ar trebui citită de oricine vrea să încerce gustul misterului existențial ca incantație și al incantației ca mister); ori *Elogiile*, *Imaginile pentru Crusoe* și *Zăpezile* lui Saint-John Perse; ori *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov; ori *Un oarecare Plume*, sau *Ecuador*, sau *Încercări, exorcisme* de Henri Michaux… Mă opresc!

Da, mă opresc, nu înainte însă de a repeta că m-am declarat dintru început ne-format pe de-a-ntregul și în așteptarea acelor cărți care m-ar putea forma și re-forma în continuare. Sper că ele sunt pe cale de a-mi cădea în mână și mai sper că vom putea avea parte de un viitor împreună. Nu am nici o îndoială că așa se va întâmpla. De fapt, de curând, chiar s-a întâmplat. *Moscova-Petușki* de Venedikt Erofeev mi-a răsucit încă o dată nervii și a intrat, fără să ceară voie, în compoziția secretă a sângelui meu – uman și literar.

O mansardă tapetată cu cărți și cititul la metru

Dan C. Mihăilescu

Dan C. Mihăilescu este critic și istoric literar. A lucrat ca cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu“ și a editat suplimentul cultural *Litere, arte & idei* de la *Cotidianul*. Obține Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor pentru volumul *Perspective eminesciene.* A publicat 16 volume de eseuri (printre care *Stângăcii de dreapta*, *Îndreptări de stânga*, ciclul *Viața literară*, *Despre omul din scrisori. Mihai Eminescu*), a tradus din Jean-François Revel, Eugène Ionesco, Emmanuel Todd, Vladimir Bukovski ș.a., a deținut rubrici în revistele *Luceafărul, Transilvania, 22*, *Idei în dialog, România literară, Ziarul de duminică*, *Dilema veche*, precum și în *Evenimentul zilei* și *Jurnalul național*. Din anul 2000 este realizatorul emisiunii *Omul care aduce cartea*, la ProTV. Printre preocupările sale constante se află literatura memorialistică și epistolară.

O mansardă tapetată cu cărți și cititul la metru

Când se coace *făptura*, când se încheagă *rostul* unui om? La șapte, la 15, la 18, la 20–23 de ani?

Sau, mai degrabă, pe tot drumul acesta?

Dacă mă gândesc bine, în cazul meu cărțile au fost de-a binelea zeii copilăriei și adolescenței. Dacă într-un muzeu de artă și la Ateneu aveam să ajung abia spre majorat, în schimb la teatru m-a

dus maică-mea săptămânal, cu binecuvântată fervoare, de la zece la 17 ani, iar de citit am citit încă de la grădiniță, cu un nesațiu aproape mistic. Minunata colecție de doi lei „Traista cu povești“ – de unde știu și acum fascinat povestea *Mănușei* lui Aleksei Tolstoi, *Mărunțica*, apoi istoriile cu Păcală și feții-frumoși ai lui Ispirescu – avea să lase locul, în micuța bibliotecă improvizată în vitrina șifonierului familiei, volumelor SF din seria „triunghiul“, vrafului de reviste *Veac nou*, dar și cărților cu care m-a torpilat prematur fratele maică-mii (odată cu prima țigară, insinuată preventiv-educativ, întru exemplară înecare, la 11 ani): nu doar *Mihail, câine de circ*, dar și biografiile lui Fouché și Talleyrand, apoi *Winnetou*-ul lui Karl May, *Servadac*-ul lui Jules Verne plus *Douăzeci de mii de leghe sub mări*, *Castelul din Carpați*, *Robur Cuceritorul* și *Insula misterioasă*, dar și *Rob Roy, Muschetarii*, *Comoara din insulă*, *Ivanhoe*, *Călărețul fără cap*, *Arcașul verde*, *Zece negri mititei*.…

Această primă năvală a fost urmată la modul demențial de cele trei vacanțe de vară dintre clasele a șasea și a noua, 1965–1968, ani de vârf și explozie occidental-sincronizantă ai liberalismului ceaușist, când am descoperit fabuloasa bibliotecă a lui „Dan-a-lu-tanti Lia“ de pe strada Râpelor, la doi pași de strada Bacovia, pe Giurgiului. Nici acum și, de fapt, cred că niciodată nu voi ști cine erau părinții lui Dan, ce mister îi făcea părtași marii deschideri de atunci, ce subtilă conspirație l-a expediat pe tată în lumea Apusului, ce păcate plăteau cei rămași aici ș.a.m.d.

Ce știu – și asta la modul visceral – este că: 1) ei l-au dus la Snagov pe sărăntocul care eram, oferindu-mi „sfânta sfintelor“ acelor vremi: sticla de Pepsi (brobonată!) de doi lei, plus două perechi de crenvurști inubliabili, și 2) trei veri de-a rândul am citit în casa lor, într-o divină mansardă tapetată cu BPT-urile deceniului anterior și cu colecțiile de la EPL și ESPLA, câteva ore pe zi, sute de volume de-a valma, fără discernământ, propriu-zis *la metru*, de la Lesage, Zola, Maupassant, Gogol, Camus, Cehov, surorile Brontë și Turgheniev, la Goethe, Poe, Dickens, Dreiser, Dos Passos, Schiller, Steinbeck… adică tot ce a descoperit nu demult Nicolae Manolescu că ar fi fost de stânga, într-o măsură sau alta, deliberat livrat suavei noastre inconștiențe!

În fine, la 16–22 de ani a venit al treilea val, cel metafizic, binefăcător și *ultim*, marcat de întâlnirea cu Dan Arsenie și – prin intermediul lui – cu Ioan Alexandru, Heidegger, *Filocalia* și tot ce ținea de *Patrologia* lui Migne. Atunci când eram îmbibat de

literatura răului, de Baudelaire, Verlaine și Rimbaud, de Lautréamont, Dylan Thomas, dostoievskianism, ocultism, gnosticism, erezie, Madame Blavatsky, Evola și Guénon, iar Dan și Ioan m-au condus către *Pateric*, Simion Florea Marian, Tudor Pamfile, *Melcul* lui Antim Ivireanu și *Cartea morților*, la sufism, budism, Milarepa și isichasm, către Goethe, Novalis, Eminescu și Romano Guardini…

Ajuns aproape de șaizeci de ani, sunt adesea întrebat care sunt cărțile care m-au format!

Nu o mie, ci câteva.

Zece, să zicem.

E frumoasă provocarea, ca un îndemn la duel.

Zece energii care ți-au determinat identitatea spirituală.

Îmi refuz alintul fariseic al refuzului și precauțiile pedagogice ale vârstei și mă supun dicteului aproape automat:

1. Biblia și Shakespeare. Aici e TOTUL!

2. Eminescu – poezia, proza, publicistica, *omul* – și teatrul lui Caragiale, care compun rotundul Ideii românești.

3. Romanele lui Dostoievski – *Demonii*, *Frații Karamazov*, *Crimă și pedeapsă*, *Idiotul* – m-au lovit năprasnic și irevocabil la 17 ani.

4. *Cugetările* lui Pascal, împletite cu presocraticii traduși de Simina Noica, sufismul, *Patericul*, *Viețile*… lui Diogene Laertios, *Învățăturile lui Neagoe Basarab*.

5. Poezia lui Ioan Alexandru, de la *Cum să vă spun* și *Viața deocamdată*, la *Imnele bucuriei* și *Imnele Transilvaniei*.

6. Cărțile lui Gaston Bachelard despre „imaginația materiei“ – *Psihanaliza focului*, *Aerul și visele*, *Reveriile pământului*, *Poetica spațiului* și suita compusă din *Sufletul romantic și visul*, de Albert Béguin, *Structurile antropologice ale imaginarului*, de Gilbert Durand, *Pietrele prețioase*, de Roger Caillois, *Rabelais*-ul lui Mihail Bahtin, *Barocul (Cyrce și Păunul)* lui Jean Rousset, *Literatură și senzație*, de Jean-Pierre Richard, *Metamorfozele cercului*, de Georges Poulet.

7. Marguerite Yourcenar, *Memoriile lui Hadrian*, și Ernst Jünger, *Falezele de marmură*, care-mi compun romanul ideal.

8. *Craii de Curtea-Veche*, în literatura română, plus *Ion* și *Morometții*.

9. Hölderlin, Rilke, Baudelaire, Rimbaud, Lautréamont, Claudel, Verlaine.

10. Cioran. De-a lungul și de-a latul, de sus până jos. Opera lui este *epilogul* a toate.

Citiți-le… și mai vorbim după aceea!

Horia-Roman Patapievici

Maeștrii vârstelor

Horia-Roman Patapievici este fizician de formație; după căderea comunismului reușește să se impună pe scena culturală românească încă de la debut (Cerul văzut prin lentilă, Zbor în bătaia săgeții, Politice) prin eseurile și analizele sale riguroase, erudite, de anvergură intelectuală enciclopedică, dar întotdeauna animate de o vie pasiune. Alături de luările sale de poziție, de publicistică, de implicarea în studierea dosarelor Securității, de emisiunile de televiziune pe care le-a realizat, cărțile sale (Omul recent, Despre idei și blocaje etc.) l-au plasat în centrul polemicilor culturale ale ultimilor ani, de pe poziția de critic lucid al modernității și postmodernității.

Maeștrii vârstelor 94

Cărțile au fost mereu prezente în viața mea. La început, până la prima vârstă conștientă (treisprezece ani), au fost cărțile pe care le alegeau pentru mine părinții, școala, prietenii, gustul aventurii și îndrăzneala descoperirii. Erau *Cireșarii* (Constantin Chiriță), *Robin Hood* (Stuart Gilbert), *Tom Sawyer* și *Huckleberry Finn* (Mark Twain), *Nebuloasa din Andromeda* (Ivan Antonovici Efremov), *Hiperboloidul inginerului Garin* și *Aelita* (Aleksei Nicolaevici Tolstoi), *Luntrea sublimă* (Victor Kernbach), *Asklepios* (Horia Stancu), *Stăpânul lumii*

(A.R. Beleaev), *Orașele scufundate* (Felix Aderca), *Eu, robotul* (Isaac Asimov), *Grădina zeilor* (Camil Baciu), *Marele portret* (Dino Buzatti), *Scarabeul lui Rașid* (Cecilia Dudu), *A de la Andromeda* (Fred Hoyle), *O trezire neobișnuită* (Angelo Ritig), *Insula misterioasă* și toată colecția cartonată format in-octavo a lui Jules Verne. Apoi, în bloc, colecția SF de 1,5 lei și cea cu triunghi. Aveam colecția completă și le-am citit pe toate. Titlurile enumerate mai sus au rămas vii în memoria mea: le-am pomenit pentru că azi puțini își mai amintesc de ele, deși multe dintre ele sunt, fără îndoială, remarcabile. Nu mi s-au șters din memorie frazele rostite în marțiană de nu mai știu care personaj din *Aelita* lui Aleksei Tolstoi „Aiu utara șoho dația tuma ra gheo talțetl“ (nu mai țin minte unde trebuiau puse majusculele și nici punctuația).

Spre deosebire de cărțile aventuroase ale copilăriei, care au fost un rod al întâmplării (dovadă că nu mai am, azi, nici una în bibliotecă – lucru pe care îl regret enorm), cărțile care m-au format m-au ales ele pe mine. Le-am găsit în drumul meu pur și simplu. Erau la îndemână. Mă așteptau. În casă am găsit *Luna și focul* și *Femei singure* de Cesare Pavese. Mi-au plăcut, în special *Trei femei singure*. La puțin timp, o colegă căreia la un ceai i-am vorbit o seară întreagă despre faptul că viața trebuie trăită cu atenția cu care un poet de geniu scrie un poem genial mi-a spus: „Vorbești ca unul pe care îl citesc acum. Un jurnal.“ „Cine?“, am întrebat. „Nu știu. Ți-l aduc mâine.“ A doua zi primeam cu împrumut prima carte majoră a adolescenței mele – *Meseria de a trăi*, de Cesare Pavese. În curând aveau să i se alăture ciclurile de poeme *Munca obosește* și *Va veni moartea și va avea ochii tăi*. Pavese a fost primul meu maestru, iar *Il mestiere di vivere* a fost prima mea carte de căpătâi. A doua mea carte de căpătâi a fost *Condiția umană*, iar André Malraux a fost scriitorul care m-a făcut pentru prima oară să-mi doresc să fi avut norocul de a trăi o altă viață decât a mea – pe a lui. Ca și din Pavese, am făcut din Malraux lectură de autor. I-am dedicat patru sau cinci caiete, scrise mărunt. Ştiam pe de rost multe din dialogurile metafizice din *Calea regală*, *Condiția umană*, *Cuceritorii* ori *Speranța*. Cu el, aveam nu numai sentimentul de capodoperă literară, ci și pe acela, care mă fascina mai mult, de viață perfectă. Așa, având fascinația vieții perfecte, am dat într-o bună zi peste Nietzsche; după ce i-am citit uluit *Amurgul idolilor* și *Ecce homo*, m-am vândut lui, pur și simplu, și moral, și intelectual. Aș fi vrut să-i locuiesc mintea, pentru a-i putea trăi ideile și a mă putea instala,

astfel, în chiar izvorul din care țâșnește gândirea genială.

Vârstele sunt importante. Pavese m-a ghidat la cincisprezece, șaisprezece ani, Malraux între șaisprezece și nouăsprezece, Nietzsche începând cu optsprezece și până spre treizeci. Odată cu Nietzsche, maeștrii mei se amestecă, fără a se concura. Apar mai mulți deodată, dar în jurul aceluiași tip de fascinație. Exaltarea închinată lui Nietzsche a coabitat cu pasiunea îndrăgostită pentru Montherlant, căruia îi admir și azi stilul și calitatea (nu și lui Nietzsche) și la care revin mereu, așa cum revin la Saint-Simon (ducele, nu socialistul), la Tacit sau la Doamna du Deffand. Caietele, eseurile și piesele sale de teatru sunt capodopere. Morga, nonșalanța și precizia francezei sale sunt fără cusur. Defectele, dacă le are, sunt indiferente chimiei care mi-a făcut din el un maestru. Dacă Malraux mi-a dat formula ultimilor ani de liceu, Montherlant m-a ajutat să-mi țin firea în facultate și să suport colectivismul primilor ani de repartiție în câmpul muncii. Apoi, prin Pârvan, l-am descoperit pe iubitul meu Marcus Aurelius, care a intrat între larii și penații casei mele, iar prin capodopera lui Sainte-Beuve *Port-Royal* l-am descoperit pe Pascal, care a devenit, cu anii, maestrul meu absolut. Aici mă găsesc acum.

Nu cred că voi mai avea alți maeștri până voi muri. Şi nu pentru că nu ar mai exista cărți extraordinare și autori formidabili, care să mă miște în mod profund, până la cutremur. Ci pentru că Pascal este, pentru mica și limitata mea viață, sinteza tuturor, iar stilul său îmi pare a fi limita perfecțiunii oricărui stil care vrea să rămână modern fără a înceta să fie clasic.

Zece pietre dintr-un munte

Ioana Pârvulescu

Ioana Pârvulescu este conferențiar la Facultatea de Litere din București, unde predă cursuri de literatură română modernă. În cărțile sale cele mai importante (eseurile *În intimitatea secolului 19*, *Întoarcere în Bucureștiul interbelic* și romanul *Viața începe vineri*) reușește să stabilească o relație de profundă apropiere cu o epocă în care România părea a-și fi găsit drumul. De Editura Humanitas o leagă colecția de literatură universală „Cartea de pe noptieră", pe care a inițiat-o și a îngrijit-o timp de zece ani. Din anul 1993 scrie la săptămânalul *România literară*, unde a deținut rubrici ca: „Alfabetul doamnelor", „Alfabetul domnilor", „Revista revistelor interbelice", „Cronica optimistei/pesimistei", „Despre literatură, cu bucurie".

Zece pietre dintr-un munte

Am visat odată, în adolescență, un munte de cărți. Teancurile erau ca straturile geologice, unele mai drepte, altele cam piezișe. Urcam destul de încet, cu grijă, așa cum înaintezi pe un traseu alpin, când simți fiecare pas, cu sentimentul permanent al primejdiei: era rocă friabilă, se putea desprinde ușor, trebuia să te folosești de ea cu toată gingășia, s-o încerci, să separi cartea solidă, care poate să te țină, de cea fără stabilitate. Apoi am ajuns sus, pe un platou întins, ca al Bucegilor, unde totul era bine așezat, teancurile sigure, netede,

așa că am început să dansez.

Dar dacă din tot muntele visat trebuie să aleg doar zece pietre, le văd sub formă de trepte. Se pot urca în orice ritm, se poate reveni oricând pe una deja parcursă, se poate zăbovi pe oricare. Drumul e liber.

Treapta întâi: cărți de povești. Prin ele lumea are de la început multe și tainice dimensiuni. Poveștile lui Hauff mi-au ținut loc de *1001 de nopți*, era o carte nesfârșită. Frații Grimm (tot o carte cât o cărămidă) și poveștile lui Petre Ispirescu, destul de multe și acestea, le stăteau alături. Dar poate că pentru mine cea mai impresionantă (încă nici nu cred că puteam să citesc singură) a fost *Povești* de Andersen. Așadar am știut de la bun început că, oricât de frumoase sunt cuvintele și imaginile (ilustrațiile erau niște minunății), poveștile se pot termina și rău. Imaginația și poezia, și morala, și dragostea, și cruzimea lumii sunt în povești.

Treapta a doua: cărți de aventuri cu sau fără copii. Prin cele cu personaje-copii înveți să-ți trăiești vârsta conștient, să te bucuri de ea, s-o valorifici la maximum, ca în *Aventurile lui Tom Sawyer* sau în *Aventurile lui Huckleberry Finn* de Mark Twain. Dar adesea copiilor le plac mai mult aventurile de și cu oameni mari. Așa că a salva mândrul neam al apașilor de intruziunea omului alb care bea apă de foc și împușcă bizonii doar ca să se distreze, a te împotrivi construcției drumului de fier care taie proprietățile pieilor roșii e o misiune pe care un copil știe s-o ia în serios. *Winnetou* de Karl May mi-a dat doi prieteni-model: cea mai vitează căpetenie a apașilor care a existat vreodată, un bărbat frumos, cu ochi blânzi și suflet nobil, dimpreună cu prietenul lui, Old Shatterhand, modestia și generozitatea întruchipate. Am învățat multe de la ei și le-am reținut pentru toată viața. Așa, ca să fie, pentru orice eventualitate. Iar *Cei trei muschetari* de Dumas (care erau patru) mi-au dat ideea de echipă unită, cu prieteni imbatabili, deși perfect diferiți între ei. Athos era favoritul meu.

Treapta a treia: parabola pentru orice vârstă. M-am întâlnit foarte devreme cu *Micul prinț* de Antoine de Saint-Exupéry. Mai întâi mi s-a citit, apoi l-am recitit eu de multe ori, până când aproape l-am învățat pe dinafară. Lumea a devenit o serie de mici povești cu tâlc, care te fac să zâmbești ușor melancolic: „Te rog, desenează-mi o oaie!“ Acuma știu că povestea a fost generată de o tragedie (un frate mai mic al autorului, care a murit). Tot o parabolă socotesc și pădurea lui *Winnie the Puh* de A.A. Milne, cu animalele ei atât de

asemănătoare oamenilor, și *Alice în Țara Minunilor* de Lewis Carroll, numai că aici înțelesurile nu erau limpezi din capul locului, și tocmai asta era amuzant. Lumea îți trezea curiozitatea și îți făcea poftă. Între altele, poftă de râs.

Treapta a patra: romanul rusesc. Deși riști să te pierzi între capodopere, iar Tolstoi și Dostoievski umplu ei singuri un raft întreg, alături de mult mai economul Gogol, scriitor genial, poate că cel mai aproape mi-a fost *Idiotul*. Pentru prima dată soarta unui personaj m-a lovit direct, iar finalul cărții m-a nemulțumit atât de mult, încât l-am rescris. Cred că au trecut zeci de ani de la prima citire, urmată de periodice recitiri, până când am înțeles după chipul și asemănarea cui era creat Mîșkin și de ce trebuia el sacrificat sau, mai precis, de ce se lăsa el sacrificat.

Treapta a cincea: romanul englezesc, franțuzesc, german, japonez, sud-american etc. de secol 19 și 20, altfel spus romanul-roman. Am început cu *Jane Eyre* de Charlotte Brontë, când a intrat în scenă și în prim-plan povestea de dragoste lungă și complicată, și frumoasă, și cu un fel de *happy end*, apoi Balzac, cu comedia lui umană, Flaubert și apoi Thomas Mann, unul dintre puținii autori care n-au ratat nici un roman, și Hesse. *Narziss și Goldmund* m-a învăluit în poezia lui și mi-a arătat că viața trece ca un vis, că prietenia e ancora, că artistul și filozoful se pot întâlni, iar arta e o chemare căreia nu i se poate rezista. *Bâlciul deșertăciunilor* de Thackeray mi-a oferit o bună formulă a lumii, plus ideea foarte utilă că nimic nu trebuie luat prea în serios, mai ales propria persoană. Romanul japonez mi-a dat pur și simplu alți ochi pentru a privi lumea. Iar Salinger, Mario Vargas Llosa (*nec plus ultra* la controlul narativ, dar și plin de substanță) și Milan Kundera au fost primii contemporani care au devenit și autori „de căpătâi“.

Treapta a șasea: autorul sau volumul pe care-l recitești cel mai des (favorit?): Bulgakov, *Maestrul și Margareta*. Momentul când începi să înțelegi și nebunia vieții, și pe diavolul goethean, care vrea răul, dar face binele, și că, prin dragoste, o femeie îmbătrânește și întinerește (în această ordine). Şi că trecutul va fi întotdeauna amestecat în prezent, iar sacrul mereu ascuns în cele mai neașteptate lucruri și locuri. Creangă și Caragiale sunt autorii români pe care-i recitesc cel mai des, cu cele mai mari bucurii literare.

Treapta a șaptea: romanul sau povestirea-parabolă fără scăpare. Kafka sau Borges sau Camus. O lume fără șansă, o lume-închisoare. Condamnarea fără vină. Sau labirintul fără ieșire sau ideea că ești

un personaj, așa că n-ai cum să trăiești și n-ai cum să mori. Pentru că e mai simplă, aș putea alege și *Ciuma* de Camus, în care nu există nici un cuvânt în plus. Tot aici *Teatrul* lui Eugène Ionesco, plin, acesta, de o disperată speranță.

Treapta a opta: cartea de filozofie. Platon, Kierkegaard sau Nietzsche. Nu sunt mai puțin pasionante decât romanele, doar că te învață să gândești mai încet și mai temeinic și mai larg. Şi detaliul care e omul, în acest tot. M-am străduit așadar să reduc viteza, la lectură, chiar dacă uneori părea să meargă ușor.

Ca alternativă cărțile de știință (aveam în bibliotecă *30 de ani care au zguduit fizica* de G. Gamow și am citit-o cu mare entuziasm) și Jung, ale cărui cărți (*Amintiri, vise, reflecții* e ultima) trebuie înțelese cu o facultate a gândirii îndeobște neglijată în formarea unui om, dar pe care eu mi-am descoperit-o, din fericire, devreme: intuiția.

Treapta a noua: cartea de poezie. Ce să alegi din toată poezia lumii? Sonetul de-a lungul veacurilor, de la Petrarca, Michelangelo și Shakespeare până la Eminescu și Vasile Voiculescu. Dar poetul meu favorit rămâne cel pe care l-am tradus, Rilke, cu toată opera lui. Şi, dintre români, Ion Barbu.

Treapta a zecea: Cartea cărților, Biblia. Este cartea pe care nu ajungi s-o înțelegi niciodată până la capăt și deplin, cartea care-ți arată limitele, de aceea este pe ultima treaptă.

Reluând numai zece cărți formatoare, din copilărie și până la moarte, lăsând deoparte giganții de tip Homer, Dante, Boccaccio, Rabelais, Cervantes, pe care i-am citit, dar care m-au strivit, iată un posibil traseu *plăcut*, de la poveștile copilăriei la Biblie:

1. *Povești* de Andersen
2. *Aventurile lui Huckleberry Finn* de Mark Twain
3. *Micul prinț* de Antoine de Saint-Exupéry
4. *Idiotul* de Dostoievski
5. *Bâlciul deșertăciunilor* de Thackeray
6. *Maestrul și Margareta* de Bulgakov
7. *Teatru* de Eugène Ionesco
8. *Dialoguri* de Platon
9. *Poezii* de Rainer Maria Rilke
10. Biblia

Acadele pentru furia galbenă

Irina Petrescu

Irina Petrescu a debutat la 17 ani în filmul *Valurile Dunării*, în regia lui Liviu Ciulei. După ce absolvă Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L. Caragiale“, la clasa maestrului Ion Şahighian, păşeşte pe scena Teatrului „Lucia Sturdza Bulandra“, de care rămâne îndrăgostită întreaga carieră. A colaborat cu cei mai importanți regizori români, interpretând roluri memorabile atât pe scenă (*O, ce zile frumoase!*, *Caligula*, *Hamlet*, *Mizantropul*, *Unchiul Vania*, *Căsătoria*, *Cu ușile închise* etc.), cât și în filme (*Nu vreau să mă însor*, *Duminică la ora șase*, *O lumină la etajul zece*, *Stâlpii societății*, *Hotel de lux*), în piese de teatru radiofonic și TV.

Acadele pentru furia galbenă

Pe la începutul anilor ’90 memoria mea haotică și deseori confuză reține o imagine decolorată stârnită de un comentariu critic legat de reforma învățământului…

…În 1947 eram elevă în clasa întâi a Colegiului „Notre-Dame“. După câteva luni de școală bine îngrijite de măicuțe blajine, dar tot atât de bine supravegheate de privirile lor ascuțite, la adăpostul unor serbări catolice îndulcite cu zâmbete dantelate și acadele Sucre d’Or – al căror gust n-am să-l uit niciodată –, a venit o dimineață neguroasă în care măicuțele ne-au cerut să aducem pe rând, la

catedră, *cartea de citire* din care aveau să rupă în fața întregii clase de fetițe năuce și naive prima pagină, pe care era tipărit portretul regelui Mihai. Nu înțelegeam prea bine ce însemna gestul acela, dar coșul de gunoi în care se îngrămădea chipul sfâșiat și mototolit al Regelui se asocia neverosimil cu coșurile de pai pline cu bastonașe Sucre d'Or… În mintea mea de copil nedumerit începeau să se nască întrebările. Măicuțele, care aveau răspuns la orice întrebare, n-au știut sau s-au temut și n-au putut desluși pe înțelesul unor copii însemnătatea gestului pe care-l făceau automat, cu brutalitate chiar, fără să aibă curajul de a ne stârni discernământul și o subtilă demnitate.

Atât îmi pot aminti azi că le pot reproșa: acea carte – *Abecedar* – devenită brusc emblema amputării pe care aveam s-o înțeleg mult mai târziu și s-o port apoi îndelung – fără să știu – ca pe o uniformă, ponosită și strâmtă – dar vag ocrotitoare.

Au urmat apoi Eminescu, cu doar *Împărat și proletar*, *Epigonii*, *Luceafărul* și *Scrisoarea III*, Arghezi cu doar *Cântare omului*, Coșbuc, *Noi vrem pământ*, Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, Camil Petrescu, *Bălcescu*, Rebreanu, *Răscoala*… și iaca printre Beniuci, Breslași, Bănușe și Porumbace cu *Tânăra gardă* cu tot – nevoia de răspunsuri a adolescentului care se cabrează și se îndreaptă – refuzând tot ce i se recomandă – către aproape tot ce e interzis și ocultat, mi s-a părut singura orientare posibilă. Am trecut prin asta și – urând școala – mi s-a întipărit o furie galbenă împotriva a tot ce poate fi impus și obligatoriu și de nevoie acceptat.

Îmi este aproape imposibil să recomand *azi* sau să ofer sugestii pentru că – presupun – majoritatea tinerilor suferă ca și mine de mania contrazicerii.

Le-am descoperit târziu pe Virginia Woolf, pe Marina Țvetaeva, pe Yourcenar, pe Hortensia Papadat-Bengescu, Françoise Giroud și acum, de curând, pe Hannah Arendt. Ce să fi făcut cu ele la 16, 20 sau chiar 30 de ani? Sau ce să mai faci *azi* cu răspunsurile intransigente și feminin arogante care condamnă *apolitismul* într-un circ asumat public al unei proaspăt laureate cu Nobel…

…sau cu tiradele liricoide mai mult sau mai puțin acoperite ale unor disfuncții hormonale…

…ce să recomanzi…

…ce să povestești…

…ce să comentezi pentru a vinde mai repede și burdușii biblioteca tinerilor care și așa nu prea mai au timp și chef să

citească sau să asculte un audiobook – Caragiale în lectura lui Andrei Pleșu… Le-aș recomanda poate doar pentru un răgaz între o dimineață mahmură și o seară fără perspective să-l ia tocmai pe Caragiale de mână sau de rever. Asta ca să îmi timbrez condiția de Paiață Gânditoare…

Ca răspuns la o întrebare de almanah: „Ce carte ați lua pe o insulă pustie?“, azi, mereu și oricând: teatrul lui Beckett, *Caietele* lui Cioran și basmele lui Creangă. Dar dacă naufragiul n-ar mai avea loc deloc,

Cartea milionarului
Marina Țvetaeva
Ionescu
Ușa interzisă și *Scrisorile* lui Gabriel Liiceanu
Kawabata
Cvartetul Alexandria
Borges
Jurnalul de la Păltiniș
Chaucer
Inteligența materiei
și iar basmele lui Creangă…

Cele 100 de cărți?

Andrei Pleșu

Andrei Pleșu este una dintre personalitățile reprezentative ale școlii de la Păltiniș și un reper al vieții publice și academice românești, critic de artă, filozof, eseist; fondator și director al săptămânalului de cultură *Dilema* (ulterior *Dilema veche*), fondator și președinte al Fundației „Noua Europă“ și rectorul Colegiului „Noua Europă“. A debutat cu eseuri de istorie și teorie a artei (*Călătorie în lumea formelor*, *Pitoresc și melancolie*). După 1989 a devenit o voce publicistică inconfundabilă, aplecându-se, cu un umor grav și nuanțat, asupra unor subiecte actuale sau perene ale politicii, ale culturii sau ale vieții cotidiene (*Chipuri și măști ale tranziției*, *Obscenitatea publică*). Fără a abandona discursul filozofic, l-a lărgit spre explorările teologice sau etice (*Minima moralia*, *Despre îngeri*, *Despre bucurie în Est și în Vest*), cu un extraordinar succes de public.

Cele 100 de cărți?

„— Urcăm? — Nu, dimpotrivă, coborâm!“
Acesta e primul citat pe care l-am reținut din lecturile mele timpurii. E începutul unui roman de Jules Verne (*Insula misterioasă*). De ce l-am ținut minte? Poate pentru că romanul cu pricina mi-a plăcut enorm. Sau poate pentru că, rostit într-un dirijabil care tocmai se prăbușea, promitea să fie începutul unei aventuri palpitante. Dar e citatul acesta cu adevărat memorabil? Este el

„formativ“? Evident, se poate specula. Adeziunea mea la fragmentul cu pricina anunța, să zicem, un anumit gust pentru tensiune epică, pentru dialectica „sus-jos“, pentru contradicție riscantă și realism necomplezent. Nu cred, totuși, că așa stau, cu adevărat, lucrurile. Hazardul memoriei mele juvenile e o explicație mai plauzibilă. Întâlnirea cu o carte nu e întotdeauna ceva programabil, iar efectul lecturii nu se poate anticipa după calcule previzibile. Întâmplarea – adică destinul – joacă un rol important. Şi acesta e sfatul cel dintâi pe care l-aș da cititorului tânăr: e bine să ceri „liste de cărți importante“ – și să le citești –, dar nu trebuie neglijate întâlnirile fortuite, comerțul cu ce-ți pică, pe nepregătite, în mână, lectura propusă de „soartă“ și, uneori, purtătoare de soartă. E util, cu alte cuvinte, să citești „organizat“, dar nu trebuie să-ți refuzi prospețimea unor opțiuni libere, dictate nu de sistematica bibliotecii, ci de neprevăzutul ei. În definitiv, *orice* te poate marca, *orice* poate să-ți detoneze vocația, dacă terenul e pregătit și momentul e prielnic.

În principiu, nu-mi plac „precocitățile“. Cu rare excepții, ele nu exprimă decât un răsfăț mimetic, o curiozitate mai curând deviantă, cu consecințe, pe termen lung, deformatoare. Prefer copiii care citesc Andersen, frații Grimm, Creangă și Ispirescu. Cei care se aferează printre picioarele adulților răsfoind dialogurile lui Platon sau vreo pagină shakespeariană mă neliniștesc. Simt o adiere de nefiresc, de afectare și paradă (încurajată, vanitos, de surâsul exaltat și complice al părinților).

În ce mă privește, mi-am făcut, nespectaculos, traseul lecturilor „de etapă“: mi-am citit, cuminte, basmele (printre care unele chinezești, exotice și misterioase), *Cuore*-le, Jules Verne-ul și Dumas-ul. În liceu, am avut (inconfortabila) șansă de a împărți dormitorul cu un unchi profesor de franceză, care, înainte de culcare, îmi citea cu emoție din Corneille și Racine. El mi-a pus în mână și textele lui Émile Faguet, un autor pentru care am păstrat o anumită slăbiciune până astăzi (încă recomand cartea lui *Arta de a citi*). O doamnă din Anglia cu care luam lecții de limbă, mi-a propus *Micul Lord Fountleroy*, povestirile lui Oscar Wilde și cele, „repovestite“ după Shakespeare, ale lui Charles Lamb. O colegă de clasă, Floriana Avramescu, m-a împins către bibliografia creștină (*Patericul*, *Vârstele vieții spirituale* a lui Paul Evdokimov, Ernest Hello, Pelerinul rus). Un coleg de facultate, Marin Tarangul, mi-a deschis gustul filozofiei speculative, ispitindu-mă cu Kierkegaard și

Simmel. N-am fost scutit de unele „excursuri“ ezoterice, teozofice sau antropozofice, de mistagogiile unor Fabre d’Olivet sau Edouard Schuré. Un impact masiv a avut asupra mea René Guénon. Toate acestea au fost evenimente legate de contactul cu anumiți oameni, așa încât mi se pare și acum că orice experiență de lectură e corelativul unei „întâlniri“ semnificative, al unei prietenii, al unei iubiri.

Părintele Benedict Ghiuș a găsit de cuviință să-mi recomande Claude Tresmontant (*Cum se pune azi problema existenței lui Dumnezeu*), iar Constantin Noica m-a tatonat, mai întâi, cu Chateaubriand (*Geniul creștinismului*), Blaga (*Spațiul mioritic*) și Anna Magdalena Bach, pentru a mă școlariza, apoi, cu seminarii despre Platon și Hegel și cu „lista celor 100 de cărți“ obligatorii, pe epoci, de la Homer și tragicii greci până la Goethe (incluzând referințele despre Antichitate ale unor Montesquieu, Nietzsche, Fustel de Coulanges, Erwin Rohde și Werner Jäger). Propunea refacerea istoriei filozofiei prin patru autori: *Platon*, care-i recapitulează pe presocratici, *Aristotel*, care iradiază peste întregul Ev Mediu, *Kant* care rezumă modernitatea inaugurată de Descartes și Leibniz, și, în sfârșit, *Hegel*, care face posibilă toată gândirea ulterioară, de la Marx până la Husserl și Heidegger.

N-am fost, întotdeauna, suficient de harnic și de scrupulos. Citesc încet și mă las confiscat de pasiunea, adeseori demobilizatoare, a conspectului amănunțit și a sublinierilor pedante. Am avut episoade intense de „specializare“ pe genuri. În liceu, de pildă, am citit mult teatru, jucând uneori, cu voce tare, toate rolurile câte unei piese (Caragiale mai cu seamă). Îmi place, în general, să citesc cu voce tare, mai ales poezie și, până târziu, am simțit nevoia să-mi verific propriile texte testându-le, cu voce tare, sonoritatea.

Lecturile formative nu încap, toate, în perioada tinereții studioase. Poți avea revelații decisive toată viața. Eram un om matur când am citit Chesterton și C.S. Lewis și mă simt profund îndatorat modului lor de a vorbi despre creștinism. Nu trebuie să-ți fie rușine că n-ai citit la timp cărți esențiale, că n-ai citit „tot“ ce trebuie citit. Biografia fiecărui cititor are un grafic unic, irepetabil, cosanguin cu evoluția sa interioară, cu nevoile și întrebările proprii, cu ritmuri, limite, întârzieri și devansări specifice.

De aceea, de câte ori mi se cere „lista celor 100 de cărți fundamentale“ mă derobez. Nu există rețete. Nu poți face sugestii de lectură decât celor pe care îi cunoști, cărora le știi „felul“,

tulburările, căutările și apetiturile. Fiecare vârstă își are țesătura ei, fiecare individ uman are o chimie interioară care nu se poate sistematiza. În consecință, a recomanda o carte e un act de maximă răspundere și de mare intimitate. Solemnitățile pedagogice, ca și neglijența frivolă, pot strica minți, caractere și vieți. E preferabil, prin urmare, să nu te pronunți decât când cel care te întreabă e, pentru tine, „o carte deschisă“.

Țuguilă și Dox față cu Gogol și Llosa

Victor Rebengiuc

Victor Rebengiuc este actor al Teatrului „Lucia Sturdza Bulandra“ din anul 1957; a interpretat roluri memorabile pe cele mai importante scene din țară, iar în ultimii ani și-a consacrat mare parte din timp colaborării cu Teatrul Național din București. A condus timp de șase ani Academia de Teatru și Film. A lucrat cu cei mai importanți regizori români, întruchipând personaje precum Brutus în *Iulius Cezar*, Bubnov în *Azilul de noapte*, Tipătescu în *O scrisoare pierdută*, Lear, regele Britaniei, Claudius, în *Hamlet*, Caliban, în *Furtuna*, Serebreakov, în *Unchiul Vania* sau *Preobrajenski în Inimă de câine.* Pe ecran a debutat în 1956; a strălucit în roluri antologice (Apostol Bologa, Ilie Moromete sau Niki Ardelean). Atunci când a simțit că este nevoie să i se facă auzită vocea, s-a alăturat marilor cauze civice care au frământat societatea românească după 1989.

Țuguilă și Dox față cu Gogol și Llosa

N-am avut niciodată un plan de lecturi. Bunica mea m-a învățat să citesc de la 5 ani, dar nu m-a învățat ce să citesc. Așa se face că prima carte care mi-a căzut în mână a fost una despre viața tristă a unui biet cățel, Țuguilă. Apoi citeam ce citeau cei de prin jurul meu: submarine Dox, Karl May, Dumas etc.

În liceu, datorită lecturilor obligatorii: Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Slavici, Caragiale, Camil Petrescu etc.

În facultate am început să citesc piese de teatru de Ostrovski, Griboedov, Tolstoi, Cehov, Gogol, Vișnevski etc.

Apoi Calderón de la Barca, Goldoni, Shakespeare, Molière etc. etc. Şi toți autorii în ale căror piese am jucat.

Romane de Hemingway, Steinbeck, Tennessee Williams, Márquez, Llosa etc.

Şi, până acum câțiva ani, ziare.

Acasă, adică în lumea cărților

Alex Ştefănescu

Alex Ştefănescu a publicat peste 5 000 de articole de critică literară; este, de asemenea, prozator, dramaturg, realizator de emisiuni culturale. După 1990 cariera sa publicistică se leagă de revista *România literară*, al cărei redactor-șef a fost până la începutul anului 2010. Volumele *Dialog în bibliotecă*, *Introducere în opera lui Nichita Stănescu*, *Prim-plan*, *Ceva care seamănă cu literatura* conturează portretul unui comentator plin de vervă și tranșant, mereu la curent cu realitățile literare de ultimă oră. *Istoria literaturii române contemporane (1941–2000)* este cea mai completă trecere în revistă a literaturii noastre postbelice apărută până azi. Într-un recent volum de critică (*Cum te poți rata ca scriitor. Câteva metode sigure și 250 de cărți proaste*), Alex Ştefănescu cercetează, cu un umor căruia nu-i lipsește înțelegerea, patologiile literare din cărțile despre care nu vorbește nimeni.

Acasă, adică în lumea cărților

Am să-i fiu întotdeauna (întotdeauna!… asta înseamnă, de fapt, pe parcursul celor câțiva ani care mi-au mai rămas de trăit) recunoscător tatălui meu pentru că am avut încă de mic copil o bibliotecă în casă. Vai de cei care n-au avut! Îi recunosc imediat, judecând după felul cum vorbesc sau scriu, chiar dacă sunt personalități ale culturii române.

Abia învățasem să citesc și îmi plăcea să mă uit, stând jos, pe

covor, la bibliotecă. Titlurile cărților de pe cotoare mi se păreau, prin alăturare, stranii. *Dresajul câinilor*, *Poezie și adevăr*, *Pe Donul liniștit* (mult mai târziu mi-am dat seama că ar fi trebuit tradus *Donul liniștit*), *Să învățăm metodic șahul*, *Povestea unui om adevărat*, *Desculț*, *Martin Eden*, *Crimă și pedeapsă*, *Cartea de la San Michele*, *Iliada*, *Amândoi*, *Monumente istorice din nordul Moldovei*, *Cuvinte potrivite*, ca și toate celelalte inscripții verticale (până la 2000) compuneau un ansamblu suprarealist, ininteligibil și neliniștitor. Pe măsură ce citeam însă cărțile, le separam de context și le orânduiam altfel. În mintea mea, *Mihail, câine de circ* își găsea locul lângă *Colț alb*. *Război și pace* – lângă *Anna Karenina* etc. Apoi a venit și vremea când îl situam pe Jack London printre americani, pe Lev Tolstoi – printre ruși ș.a.m.d.

Citeam la întâmplare, fără să mă simt zăpăcit de trecerea de la ceva la cu totul altceva. Fiecare carte o parcurgeam cu seriozitate, nu săream un rând. Dacă erau și ilustrații, le examinam atent. Uneori întrerupeam lectura și închideam ochii, ca să-mi reprezint ceea ce descria autorul.

Proza (povești, legende, povestiri, schițe, nuvele, romane) mă captiva, mă făcea să uit de mine însumi. Intram complet în universul fictiv și când reveneam la realitate totul mi se părea decolorat și plictisitor. Pe la doisprezece-treisprezece ani ceva s-a inversat în mintea mea și, timp de o vară, realitatea mi s-a înfățișat ca ireală și străină mie. Doream cu ardoare să mă întorc definitiv „acasă“, în lumea cărților, unde se trăia mult mai intens și semnificativ. Un psihiatru a sfătuit-o pe mama să-mi interzică un timp cititul și să facă lungi plimbări cu mine. Toamna, când a început școala, mi-a venit mintea la cap.

Poezia mă emoționa chiar și mai mult, îmi răscolea sufletul, mă făcea fericit. La vârsta mea de acum încă îmi reprezint paradisul ca pe un loc în care asculți la nesfârșit poezie, citită cu glas tare de cineva invizibil.

Mi-ar fi greu să stabilesc ce cărți anume au contribuit la formarea mea (printre ele ar figura în mod sigur manualele școlare, mai bune decât cele de azi; de elementele propagandistice din cuprinsul lor făceam abstracție). Pot să enumăr însă scrieri a căror lectură a fost pentru mine un eveniment. Şi, dacă mi-au rămas în amintire ca un eveniment, este sigur că m-au și influențat în vreun fel.

Poeziile lui Eminescu, descoperite foarte devreme, m-au cucerit cu farmecul lor. Nu știam nimic despre autor, nici despre

mitologizarea lui, textele în sine au avut un ecou imens în conștiința mea.

M-a entuziasmat, apoi, un volum de studii critice al lui Ibrăileanu, datorită în primul rând unui studiu despre poezia lui Eminescu (care mi-a dovedit că frumusețea misterioasă a poeziei se poate explica).

Foarte mult au contat pentru mine apoi cărțile lui Jules Verne, Al. Dumas, Charles Dickens, Jack London, Mark Twain, Victor Hugo, Mihail Sadoveanu.

În perioada adolescenței i-am citit cu pasiune pe Dostoievski, Tolstoi, Gogol, Cehov, Şolohov (editați toți de Cartea Rusă – singurul efect benefic al ocupației sovietice), dar și pe Petru Dumitriu și Hemingway, Rimbaud și Labiș.

În timpul studenției caracter de eveniment au avut pentru mine lecturile din Kafka, Bulgakov, M. Blecher, Thomas Mann (*Muntele vrăjit,* în special), Şukșin, Marin Preda, Esenin, Rilke, Lucian Blaga, Nichita Stănescu. Am citit și recitit cu mare elan *Antologia filosofică. Filosofi străini,* publicată de N. Bagdasar, Virgil Bogdan și C. Narly în 1944, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* de G. Călinescu (cumpărată de la doi oameni în vârstă care, cu banii obținuți, i-au luat nepoatei lor o pereche de schiuri) și *Panorama poeziei contemporane universale* de A.E. Baconsky.

Adversarii mei literari vor spune, zâmbind sardonic, că am citit cam puțin. Le atrag atenția că aici am menționat doar cărțile care au reverberat mult timp în conștiința mea. Cât privește cărțile lor, și ele m-au marcat într-un fel, și anume m-au făcut să îmbătrânesc mai repede.

Magia poveștii și criteriul lecturii
Valeriu Stoica

Valeriu Stoica este doctor în drept, profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București; a fost profesor și decan al Institutului Național al Magistraturii și membru al Curții Internaționale de Arbitraj de pe lângă Camera de Comerț și Industrie a României. A fost, de asemenea, președintele Partidului Național Liberal, deputat, ministru al justiției și viceprim-ministru al României. În prezent este vicepreședinte al Partidului Democrat-Liberal. A publicat, în calitate de coautor sau autor, volume de referință în domeniul dreptului penal și civil (*Practica judiciară penală*, *Rezoluțiunea și rezilierea contractelor civile*, *Drept civil. Drepturile reale principale*), precum și numeroase articole în reviste de specialitate. În volumele sale de politologie (*Provocări liberale*, *Reconstrucția dreptei*, *Unificarea dreptei*) argumentează nevoia unei autentice democrații liberale.

Magia poveștii și criteriul lecturii

Orice poveste are o aură magică. Trei descoperiri mi-au luminat această aură.

Înainte de a merge la școală și de a învăța să citesc, am descoperit *poveștile*. Seară de seară, tata spunea o poveste. De cum începea să vorbească, mi se topea respirația, uitam de mine și de tot ceea ce mă înconjura. Chipul tatălui meu se estompa și era înlocuit de cuvintele pe care le rostea, când cu blândețe, când cu asprime,

când sacadat, când repede. Prin cuvinte și dincolo de ele, apăreau întâmplări minunate, personaje misterioase, locuri pline de vrajă. Mai târziu, când deja știam să citesc, am reîntâlnit aceste întâmplări, personaje și locuri, fie în basmele lui Ispirescu, fie în cele ale fraților Grimm, fie în Biblie. Din când în când, tata spunea povești în versuri. Eram derutat. Incantația ritmurilor și rimelor mă împiedica să leg în minte firul cuvintelor, să înțeleg sensul lor și să deslușesc povestea. Îl rugam pe tata să îmi repete povestea în versuri. Astfel o memoram. Apoi o recitam de mai multe ori până când reușeam să reconstruiesc, la adăpost de ritm și rimă, țesătura epică. A fost rândul tatălui meu să fie derutat. Dar deruta s-a schimbat repede în mândrie. Când erau serbări școlare la căminul cultural din sat, mă urca pe scenă, iar eu spuneam povești care se chemau *Sergentul*, *O scrisoare de la Muselim Selo*, *Trei, Doamne, și toți trei*, *Peneș Curcanul*, *El Zorab*. Peste ani, aveam să aflu că poezia epică pierduse definitiv bătălia cu poezia lirică și că această din urmă sintagmă devenise tautologică, întrucât poezia nu mai însemna decât lirism. Este însă o altă poveste și până la ea aveam să mai fac alte două descoperiri.

În primele luni de școală, pe când învățam literele, mama îmi citea din abecedar cuvinte și propoziții care se formau din aceste semne miraculoase: *o-i, oi; gi-cu, gicu; radu, gicu și cu mara fac gimnastică împreună*. Apoi mă punea pe mine să citesc. Totul a mers bine și acasă, și la școală, până într-o bună zi, când mama a avut ideea năstrușnică să mă pună să combin singur literele și să citesc propozițiile de la o lecție nouă. Mare i-a fost mirarea când a constatat că nu reușeam. M-a pus apoi să recitesc lecțiile vechi. Mergea de minune. M-a îndemnat iar să citesc lecția nouă. Eșec total. După ce a repetat de câteva ori acest du-te-vino în abecedar, și-a dat seama că eu nu citeam, ci recitam lecțiile pe care ea mi le citise mai întâi. De atunci a aplicat o altă metodă: nu îmi mai citea ea lecția nouă, eu trebuia să deslușesc singur literele și să le leg în cuvinte și propoziții. Către sfârșitul primei clase, învățasem astfel să citesc destul de bine. Trecusem de la cuvântul vorbit la cel scris, de la *povestire* la lectură. Mama era tot neîncrezătoare. Am fost supus la proba cititului în ultimul trimestru din primul an de școală. Mama mi-a dat o carte care mi s-a părut mult mai mare decât abecedarul. Am răsfoit-o curios, pentru că avea, ca și acesta, *imagini*. Erau însă mult mai stranii. Nu mai văzusem așa ceva niciodată. Poveștile pe care mi le spunea tata nu înfiripau în mintea

mea asemenea imagini. M-am întors la copertă și am descifrat titlul: *Făt-Frumos din lacrimă*, de Mihai Eminescu, cu desene de Ligia Macovei. După o săptămână, i-am citit mamei povestea destul de cursiv, de la început la sfârșit. Mama a oftat ușurată. Pentru ea trecusem proba cititului. Pentru mine, trecusem pragul dintre povestea vorbită și povestea scrisă; trecusem pragul lecturii. Reveneam, pe un alt drum, în lumea poveștii. A fost ca un pojar. Mă îmbolnăvisem de lectură. Dar aveam să aflu curând că nu orice lectură este o poveste.

După primul an de școală, am plecat cu această boală la București. Împrumutam cărți de la două biblioteci din cartier. Citeam tot ce îmi cădea în mână, fără nici un criteriu de selecție. Când aveam câțiva lei, cumpăram cărți de la o librărie care era mai mult papetărie. De fapt, era un chioșc în mijlocul unui părculeț din colțul străzii unde locuiam. Librarul era un domn în vârstă, înalt, cu părul alb, puțin aplecat de spate, dar cu o ținută încă demnă, cu o expresie caldă, binevoitoare. Când am intrat prima dată în chioșc, era iarnă, afară ningea, iar în mijlocul micii încăperi ardeau cărbuni într-un godin înroșit. Căldura plăcută ne învăluia pe amândoi. Nu erau decât câteva cărți pe un raft, între caiete și cutii de cretă. Mi-am numărat banii, m-am uitat la prețul cărților și am ales-o pe cea al cărei preț era egal cu suma monedelor mele. Cartea se numea: *Întoarcerea tatei din război*. Autor: Alexandru Sahia. Era prima carte proprietatea mea. A fost o oroare, ceea ce nu m-a împiedicat să o citesc pe nerăsuflate îndată ce am ajuns acasă. Totuși, nu am înțeles de ce acel domn care părea el însuși coborât din lumea poveștii m-a lăsat să cumpăr o carte searbădă, fără sare și piper.

Am continuat să citesc ca un somnambul până când am terminat clasa a patra. Patima lecturii nu se stingea, dar aveam un fel de nemulțumire, pentru că satisfacția era mereu schimbătoare; uneori era înlocuită cu o senzație de zăpăceală, de amețeală. Nu regăseam decât rareori bucuria pe care o trăisem când îl ascultam pe tata spunând povești sau când citisem *Făt-Frumos din lacrimă*.

În vacanța dintre clasa a patra și clasa a cincea, am făcut a treia descoperire. În goana mea după cărți, am împrumutat de la bibliotecă *Insula misterioasă* de Jules Verne. Nu doar insula de care era vorba în carte a fost misterioasă. Cartea însăși a rămas pentru mine un mister. După ce am citit-o, ceva s-a luminat în mintea și în sufletul meu. Din acel moment, am putut să disting, în sfera literaturii, între o carte care are o poveste și alta care nu are nici

una, apoi între o carte bună, care are o poveste adevărată, și o carte proastă, care are o falsă poveste. Cărțile care nu au nici o poveste, oricât ar fi de rafinate stilistic, rămân pentru mine în afara literaturii. Cele care au o poveste, trebuie să își păstreze forța de seducție, oricât de elaborate și de subtile ar fi tehnicile narative. Când acestea ucid povestea, ucid și literatura.

Le sunt și astăzi recunoscător tatălui meu, mamei mele, lui Eminescu și lui Jules Verne, pentru că mi-au dăruit magia poveștii și criteriul lecturii.

1. Mihai Eminescu, *Făt-Frumos din lacrimă*
2. Jules Verne, *Insula misterioasă*
3. Lev Tolstoi, *Război și pace*
4. Feodor Dostoievski, *Demonii*
5. Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*
6. Gustave Flaubert, *Educația sentimentală*
7. Herman Hesse, *Narcis și Gură-de-Aur*
8. Gabriel García Márquez, *Un veac de singurătate*
9. Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*
10. Mircea Cărtărescu, *Orbitor*

Zece cărți prin care am început să devin om

Ion Vianu

Ion Vianu este medic psihiatru, eseist și prozator. Își începe cariera medicală și debutează editorial (cu volumul *Stil și persoană*, premiat de Uniunea Scriitorilor), în România, apoi emigrează în Elveția, în 1977, după implicarea în protestul lui Paul Goma. Denunță abuzurile regimului comunist de la microfonul Europei Libere. Din 1990 începe să publice în revistele culturale din țară, iar în volum revine cu *Amintiri în dialog*, alături de Matei Călinescu. Revine în România; publică eseuri (*Blestem și Binecuvântare*, *Investigații mateine*), memorialistică și roman (*Exerciții de sinceritate*, *Caietele lui Ozias*, *Vasiliu, foi volante*, *Amor intellectualis*).

Zece cărți prin care am început să devin om

Nu vorbesc aici despre cărțile care mi-au fost citite de alții. Lectura este a ta. Lectura este întâlnirea solitară între carte și om. Este adevărat, cineva ți-a pus cartea în mână; dar tu ești cel care leagă cu ea raportul magic, descifrează jocul subtil cu reprezentările, cu fantezia.

Cea mai veche adevărată lectură a mea (așezat pe burtă în pat, cu capul în jos, și cartea pusă pe parchet!) sunt *Poveștile* lui Creangă. Le citeam într-o ediție de format mare, cu ilustrațiile lui Th. Kiriakoff. Pot spune că Ion Creangă a fost prima mea întâlnire

cu metafizicul. Mă apropiam de lumea aceea, repetat, cu simțăminte amestecate de plăcere și angoasă. Plăcerea era zborul fanteziei, descoperirea altor lumi, altor „tărâmuri“, a unor spații cu însușiri nemaiîntâlnite. Angoasa, aceea de-a descoperi, în lumea noastră, entitățile supranaturale: Dracul, Moartea. Mi se făcea frică citind, singurătatea pe care mi-o pregătisem, izolându-mă în compania cărții, se făcea mai groasă, de nepătruns. Mi-era frică, spun; în același timp dobândeam încredere în mine; îmi spuneam, umblând pe căile lui Dănilă, ale lui Stan Pățitul, că Dracul poate fi păcălit, sau, cu Ivan, că poți să te joci cu moartea, chiar dacă riști nemurirea. Citindu-l pe Creangă am aflat cât de atroce poate fi familia: povestea, de un cumplit naturalism, a *Soacrei cu trei nurori* mă trezea din universul meu idilic. Toți uriașii mitici întâlniți de Harap-Alb mă fascinau; dintre ei, cel mai tare Păsări-Lăți-Lungilă. Şi câte cuvinte noi învățam, câte obiecte inaccesibile în domolitul meu univers orășenesc ajungeau, prin povești, la mine!

Pe Creangă l-am citit toată viața, am fost mereu împreună.

Tot pe atunci mi-a dăruit, cine oare, *Alice în Țara Minunilor*. Tot o ediție ilustrată. Făt-Frumos mă obișnuise cu existența altor „tărâmuri“, a lumilor celorlalte. Măcar să îți poți închipui că mai există și alte lumi, chiar dacă nu ajungi la ele. În *Alice*, o fetiță se plimbă pe un câmp, cade într-o gaură de cârtiță, se întâlnește cu un iepuraș care se uită la ceas, spune că va întârzia la ceaiul reginei… Cărțile de joc care sunt, de fapt, oameni… O regină care-o condamnă pe fetiță la moarte, fără ca nimeni să se sinchisească… Nebunie, nonsens… când toată lumea îți recomandă cumințenie și logică, absurdul este o distracție. Râdeam, dar o parte a ființei mele tremura de frică. Mă înfricoșase întâlnirea lui Ivan Turbincă cu Moartea; acum, aventurile subpământene scăpate de sub controlul rațiunii mă înfricoșau. Mă întreb dacă matematicianul-diacon anglican Dodgson, alias Lewis Caroll, nu inventa cu un scop anume astfel de drăcii numai ca să le sperie pe fetițe. Inventase povestea în timp ce cobora un râu din Anglia, cu ele în barcă. Poate ca să nu se zbenguie prea mult, să se răstoarne.

Şi aici trebuie să adaug că în aceeași vreme am văzut la cinema un film care îmbătrânise puțin: *Vrăjitorul din Oz*. Cu Judy Garland. E tot o poveste cu o fetiță, dar nu pierdută-n pământ, ci luată pe sus de vânt, sau de o vrăjitoare, nu mai știu. Ei bine, și Dorothy (așa se numea fetița), ca și Alice, întâlnește, într-o lume vrăjită, ființe stranii; o sperietoare fără creier, un om de tablă fără inimă, un leu

fricos. Nu știu cum, în mintea mea, cele două lumi, a lui Alice și a lui Dorothy, cea de sub pământ și cea din regatul aerian, s-au contopit. După cum s-au contopit ilustrațiile din cartea cu Alice cu imaginile din tehnicolorul (unul dintre primele!) despre fetița din Oz.

După aceea, curând, l-am descoperit pe Jules Verne, în ediția Hetzel, cu superbe litografii în alb-negru, înveșnicind moda vestimentară a vremurilor acelora. Cel mai mult am citit, și am recitit mereu, și mai citesc și azi, *Ocolul pământului în optzeci de zile*. Am descoperit cât de mare e lumea noastră; că, mergând mereu spre est, câștigi o zi (asta n-am înțeles-o nici acum!). Citeam ținând degetul pe un glob pământesc cam zgâriat, adus, ca și ediția Jules Verne, tot de la Filaret, unde copilărise mama mea; Suez (aflând, prin acest nume, epopeea străpungerii istmului), Bombay, Yokohama, San Francisco, atunci am aflat despre ele, mai înainte de orice lecție de geografie. Arderea mobilierului de pe tren și vapor, aruncarea lui în cazanele cu aburi pentru a ajuta locomotiva și steamerul să meargă mai repede îmi hrăneau setea de distrugere. Atacul bandiților din Far West asupra trenului m-a inițiat în primejdiile oricărei călătorii; totodată, dobândeam o încredere, de mic imperialist, în capacitatea „civilizaților“ de-a străbate mările, de-a comunica prin telegraf și a libera nevinovații pe care tradiția primitivă, „necivilizația“ îi menea morții (ca pe frumoasa văduvă menită rugului, cu trupul soțului ei). Atunci am învățat care era adevărata iubire, grație lui Phileas Fogg și a Aoudei, prințesa farsi menită unei groaznice arderi de vii. Presimțeam actul împerecherii sexuale. Însă iubirea pornită din onoare, din generozitate cavalerească, din asumarea riscului, prefăcută în legătura cea mai frumoasă pe care o pot contracta două ființe omenești, căsătoria (îmi ziceam), acolo le-am învățat.

Vastitatea lumii am cunoscut-o prin *Ocolul pământului*, dar nu și vârtejul pe care lumea ți-l pricinuiește… până a apărut în viața mea *Moby Dick*, o lectură dificilă propusă de sora mamei mele, Monica, cu doisprezece ani mai în vârstă decât mine. Altfel, nu aș fi ajuns la povestea cu balena albă. Mi-au scăpat o grămadă de lucruri din întâmplările lui Ishmael pe vasul *Pequod*, ale teribilului căpitan Ahab în căutarea delirant-mânioasă a balenei. Am descoperit un lucru pe care nimeni nu va îndrăzni să-l recomande ca metodă de lectură, dar pe care toată lumea îl practică: am sărit pagini, nu numai pe cele tehnice (nesfârșitele lecții despre nodurile

marinărești), dar și pe cele enciclopedice. Asta m-a ajutat să ajung la sfârșitul cărții. Şi, deși eram tânăr și naiv, mi-a rămas în minte – și l-am regăsit cu delicii de câte ori l-am recitit – pasajul final în care tânărul Ishmael, scăpat din naufragiu pe o scândură după ce balena albă distruge vasul, îl pierde pe Ahab în confruntarea finală. Nu mi-a scăpat amănuntul că Ahab piere de frânghia propriului harpon, care-l sugrumă, iar balena înfuriată, cu vârful metalic înfipt în carne, îl târăște în apele oceanului. Mi-am dat seama că trebuie să te temi mai întâi și mai întâi de propria ta dorință de răzbunare, de orgoliul tău nemăsurat. Iar Ishmael este salvat de un vas cu numele *Rachel*. „Dar ce nume este ăsta, Rașela?“ am întrebat-o pe Monica. „Este o femeie din Biblie“, mi-a spus Monica. „Se spune că avea ochi fumoși.“

În chip obscur, am simțit că ochii frumoși te pot salva dintr-o epopee perversă, din lupta furibundă cu stihiile, în care pornești pierzător, beat de voința autodistrugerii.

Biblia am citit-o mai târziu. Dar, prin *Moby Dick* a lui Hermann Melville, carte impregnată de conștiință biblică, am cunoscut de timpuriu Sacrul în aspectul lui cumplit, toată povara și teroarea Vechiului Testament și a Apocalipsei. Când i-am citit pe mânioșii profeți, vocea mi-era cunoscută: mi-am amintit de *Moby Dick*, *Moby Dick* a fost Biblia copilăriei mele.

Citindu-l pe Caragiale în ediția Zarifopol (voi reveni), am găsit și o traducere, *Sistema doctorului Catran și a profesorului Pană*, după Edgar Poe. Era un autor depre care nu știam nimic. M-am minunat de povestea unui azil de nebuni în care are loc o revoltă, iar pacienții și doctorii își schimbă pozițiile. Nu a trecut mult timp până când am găsit în biblioteca noastră, în admirabila „Collection Nelson“, atât de plăcut de ținut în mână, tipărită cu o literă îmbietoare pe o hârtie așijderi, cu o pagină ușor de întors, carte care nu se rupe, *Histoires extraordinaires* și *Nouvelles histoires extraordinaires* de Edgar Allan Poe, în traducerea lui Charles Baudelaire. Şi am descoperit ce înseamnă inteligența, ingeniozitatea, simțul suspansului în opera literară. După Melville, genial, dar greu de citit, am căzut pe aceste bucăți pe care nu trebuia să le cucerești. Te cucereau ele, te luau pe sus, nu le mai lăsai din mână. Odată mi-am spus că era ceva american în această ingeniozitate. Erau scrise să atragă cititorul, să aducă bani! Cât de uimit am fost când am aflat, de curând, că *The Tales of the Grotesque and the Arabesque* nu i-au adus autorului nici un ban! Tot ce a

căpătat de la editor au fost douăzeci de exemplare din carte! Proastă afacere, literatura.

Eminescu, *Poesii*… era peste tot… „Somnoroase păsărele“ îmi fusese cântec de leagăn. Când l-am citit prima dată pe Eminescu mi-e greu să spun. El este cu mine în conștiința mea de copil. I-am sacrificat lui Eminescu prin *Împărat și proletar*, prin *Scrisoarea III*. Dar *Luceafărul* a fost întâlnirea hotărâtoare. Prin Eminescu mi s-a revelat esența poeziei care este aceea a unui mister ce produce fiori, *mysterium tremendum*, cum m-a învățat să spun, peste câțiva ani, domnul Papu. Este secretul cuvântului de dincolo de cuvânt, al figurației misterioase pe care nu ajungi să ți-o reprezinți decât în lumina unor scurte străluciri, de fulger. Minunea e că, așa tainică în totalitatea ei cum este, figura de stil nu te aruncă în confuzie, dimpotrivă, îți dă prilejul unei bogate, supraabundente reflecții. Prin poezia lirică, cuvântul capătă un fel de improprietate stăpânită și sublimă. „Mă dor de crudul tău amor / A pieptului meu coarde“ – ce vrea să spună? Cușca toracică este oare un instrument muzical, un fel de harfă sensibilă care simte durerea melodiei pe care o emite? Sau: „Somnul, vameș vieții“? Nu ascunde scurta metaforă o întreagă mitologie? Oare conștiința cuprinsă de somn atinge moartea, așa cum avea și mie să mi se pară, mai târziu, în nopți halucinante? „Vama“ ce este? Ca să treci fruntariile dincolo, și să revii, trebuie să plătești? Ce anume?

„De-or trece anii cum trecură / Ea tot mai mult îmi va plăcé, / Pentru că-n toat-a ei făptură / E-un «nu știu cum» ș-un «nu știu ce»“. La un moment dat mi s-a părut că „făptura“ nu era iubita, ci ființa însăși a poeziei, un nu știu cum, un nu știu ce. Poezia este, poate, pasul intermediar între proză, care explică, arată, și muzică, acolo unde conceptul dispare. Dar această putere de-a exprima inexprimabilul este fragilă, pândită de depresie și sterilitate: „Căci nu mă-ncântă azi cum mă mișcară / Povești și doine, ghicitori, eresuri… / Abia-nțelese, pline de-nțelesuri“. Viața însăși e un dar, un dar atât de prețios, încât creează o datorie față de cel ce ne-a dat-o. Această datorie nu este alta decât cea mai mare suferință. Violența răscumpărării este enormă: „Străin și făr’ de lege de voi muri – atunce / Nevrednicu-mi cadavru în uliță l-arunce… / Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțumesc, / Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc / Să cer a tale daruri, genunchi și frunte nu plec, / Spre ură și blestemuri aș vrea să te înduplec, / Să simt că de suflarea-ți suflarea mea se curmă / Și-n stingerea eternă dispar fără

de urmă!“

Prin Eminescu am descoperit lirica. Iar lirica mi-a arătat (confuz, la început, apoi mai clar, dar cu o limpezime mereu enigmatică) că nu există, ca la Jules Verne, numai lumea extinsă a Pământului (ocolit spre răsărit de flegmaticul Phileas Fogg sau de mult mai tulburele Ishmael), dar și un spațiu interior și intim, nemăsurabil, a cărui cartografiere era tot așa de importantă pentru mine ca și a globului pământesc. Această descoperire (implicită, nu aș fi fost capabil să vorbesc astfel despre ea) mi-a uscat gura, a sporit setea mea de poezie. Am citit mai multă poezie în adolescență decât în restul vieții mele. Am început să citesc pe poeții străini, francezi mai cu seamă, pe Baudelaire, acel prieten bun al meu, acel gentilom bolnav și de o nesfârșită noblețe. Pe Baudelaire l-am iubit cum iubești un unchi ceva mai în vârstă, dar mereu aproape de sufletul tău. Această apropiere o datorez vulnerabilității lui geniale. Pare că ceva din propria mea nevroză își regăsea sublimarea în poezia lui. *Florile răului* le-am citit cu adorație, am slăvit boala, melancolia nobilă, care mi se părea antidotul cel mai bun împotriva vulgarității. „Te ador deopotrivă cu bolta nocturnă / O, potir al tristeții, o, mare taciturnă“ am tradus aproape pe loc, și, dacă am putut slăvi femeile depășind erosul vulgar, a fost grație sonetului acestuia din care tălmăcisem, spontan, primul distih. Dar mai ales pe Rimbaud l-am citit mereu și nu m-am depărtat nici azi de el. În *Iluminări*, Rimbaud reinventează „Alchimia verbului“, arta de-a da cuvântului noi semnificații sau de a-l distila până la ultima esență. Aceste *Iluminări* sunt poeme în proză fără un sens determinabil (vagi conjuncturi sunt posibile), dar în care cuvântul este ridicat la rangul cel mai înalt, al gratuității… Rimbaud a scris și *Le Bateau ivre*, *Corabia beată*, metaforă nu numai a unui suflet care și-a pierdut busola și direcția, a intrat în derivă, ci și a unei conștiințe culturale rătăcite, pentru care lumea europeană a devenit prea îngustă. „Mările siderale“, navele piratate, străjuite de cadavrele marinarilor, insulele ce adăpostesc „viitoarea vigoare“ sunt o proiecție tragică, nu lipsită de speranță, a viitorului. Europa, „cea cu vechi parapete“, este „regretată“. Dar nu este „Corabia beată“ sinteza dinte interior și exterior, între cosmos și *psyché*? – Nu este numai o metaforă a sufletului în derivă, ci și a nevoii moderne („să fim absolut moderni“, exclama Rimbaud) de-a rupe vechile cadre, politice, geografice. Astfel se sfâșie conștiința europeană. (Remușcarea europeană nu am cunoscut-o decât mai târziu, prin

Joseph Conrad, polonezul care a scris englezește (în cea mai mare măsură prin *Heart of Darkness*, *Inima întunericului*), și la urmă prin *Așteptându-i pe barbari* a lui J.M. Coetzee.

Am călătorit în Europa copil fiind, dar anii aceia au devenit după un scurt timp o amintire care semăna cu cea a unui vis. Aici, acum, era realitatea pe care trebuia s-o învăț în acel context care, după cum spunea Belu Zilber, clovn comunist tragic, era „un amestec de I.L. Caragiale cu I.V. Stalin“. Stalin fiindu-ne, la fiecare ceas, servit pe tavă, îmi rămânea să mă nutresc cu I.L. Caragiale. Nenea Iancu a fost și este *a Man for all Seasons*, un om pentru toate anotimpurile. În ultima sută de ani nici un regim românesc și nici un moment, banal sau excepțional, al vieții naționale nu a putut să nu ne amintească un pasaj al operei marelui ploieștean. A-l citi este un exercițiu de interpretare care nu poate lipsi unui *honnête homme* român.

Era prin 1942–43. Prima dată în viața mea am intrat într-un teatru – era la Naționalul care mai avea un an sau doi până a cădea sub bombe – pentru a vedea *O scrisoare pierdută*. Nu cred că mai sunt mulți care să fi văzut acea montare, a lui Soare. Z. Soare, cu o Elvira Godeanu în plină splendoare feminină în rolul lui Zoe Trahanache, cu Brancomir și Fintești în Brânzovenescu și Farfuridi (înscenare pe care am tendința s-o confund cu a lui Sică Alexandrescu din 1948)… Cine vor fi fost ceilalți actori? Nu am înțeles nimic sau prea puțin – din subtila intrigă; trebuie să cunoști viața pentru asta. Nici măcar cât de sexy era Elvira Godeanu nu am priceput, deși cred că am fost, nelămurit, tulburat. Am sesizat doar partea bufă a lucrurilor, îmi amintesc de enorma mea surpriză de a-l vedea pe Cațavencu căzând în genunchi în fața marii femei. Chiar credeam că este numai galanterie. A fost începutul unei ucenicii lectura lui Caragiale. Avatarurile democrației, mereu fragile, șantajul, adulterul (dar și dragostea pasională!), împăcarea generală, „suntem cu toții români, mai mult sau mai puțin onești“… Și, de atunci, penibil, printre icniri și oftări, cu hohote amare, grație lui Caragiale, am învățat societatea românească… Odată, nu cu mult timp în urmă, am auzit-o pe o distinsă profesoară dezlănțuindu-se împotriva lui Caragiale. Ne calomniază, spunea doamna.

… Ar trebui promovată satira binevoitoare?

Cu timpul am învățat că avea mai multe corzi la arc conul Iancu. Avea o vână tragică, ca în *Făclia de Paște* sau *În vreme de război*.

Avea un filon absurd, de la care pleacă, mărturisit, Ionesco. Unul fantastic: *Calul dracului*. Straniul și, în aclași timp, psihanaliza ne vizitează cu povestea domnului Anghelache. Nopțile bucureștene sunt altfel pentru cine a citit schițele *CFR* sau *Situațiunea.*

Şi așa, binișor, am ajuns la vreo cincisprezece ani. Auzisem despre Dostoievski ca despre o culme a literaturii. Asta spunea tatăl meu, tot așa vorbeau și prietenii mei, care-l cunoșteau cât mine, adică aproape deloc (frunzărisem o traducere-adaptare din *Idiotul* care apăruse în timpul războiului). De data asta, am luat hotărârea să citesc – fără să pierd un rând – *Crimă și pedeapsă*. Niciodată nu m-am apucat de o lectură cu mai mare gravitate, conștient că săvârșeam un act important. Şi îmi asumam un risc, căci auzisem că te poți îmbolnăvi grav citind o carte atât de cumplită. Puteai să cazi la pat cu febră cerebrală. Exact ca personajul principal, Raskolnikov, după ce comite dubla crimă: zace patru zile întregi cu febră, în delir.

Citirea cărții a fost o aventură pe măsura așteptării. Nu pot să evoc acele momente, probabil în octombrie-noiembrie 1949, fără să simt regretul că o astfel de lectură atentă, pasionată și naivă nu îmi mai este accesibilă. Nu cred că am mai reușit vreodată să pătrund în acțiunea unui roman cum am făcut-o atunci. „Naivitatea“ despre care vorbesc este legată mai ales de identificarea mea cu personajul Raskolnikov. În modul cel mai serios mă întrebam, înfiorat, dacă aș reuși să comit o crimă aidoma eroului dostoievskian. Şi, cu emoție gâtuită, observam cum creștea remușcarea, căci îl denunță pe Raskolnikov mai puțin perspicacitatea judecătorului de instrucție, cât ruinarea apărărilor lui psihologice. Şi Raskolnikov își recunoaște crima, Raskolnikov plătește, merge în Siberia, la ocnă, iar Sonia Marmeladova, prostituata care-l iubește, îl însoțește, pentru a fi mai aproape de el. Totuși inima lui rămâne împietrită până când își dă seama că și el o iubește pe Sonia. De aici, zice cartea, începe un alt roman, acela al reclădirii unui om.

Am terminat cartea. Am ieșit din casă, am rătăcit îndelung pe străzile din cartier. Era o seară rece de noiembrie cu ceață; picături de apă mi se scurgeau în bronhii. Rarele felinare îmi apăreau cu un halou imens, „electricitate de lapte covăsit“, zice Arghezi. În scurta mea viață de până atunci îmi dădusem seama ce este vinovăția. Cunoscusem, prin propria mea experiență, remușcarea. Dar nu percepusem amploarea sentimentelor, lărgimea, profunzimea lor. *Crimă și pedeapsă* acționase asupră-mi ca o mașină care mă făcuse să

cresc, să-mi amplific dimensiunile interioare. Dacă lumea era atât de cumplită trebuia să fiu capabil să o înfrunt. Aveam o cheie.

Asta m-a îmbărbătat. M-am simțit fericit. Dar, mai ales, m-am simțit în stare, de atunci încolo, să înfrunt orice carte.